

Literární scéna, na jejímž pozadí se až dosud uplatňovala Sládkova básnická tvorba i jeho redakční a publicistická činnost, se v devadesátých letech radikálně proměnila. Spory lumírovců s představiteli národní školy ustoupily do pozadí. Oba proudy se octly na jedné straně, v táboru „starých“, proti nimž se v první polovině devadesátých let zformovala vnitřně sice rozrůzněná, vůči starší generaci však s touž nesmiřitelností vystupující fronta „mladých“. Představovala širokou škálu nejrůznějších uměleckých i politických programů a stanovisek (realismus, symbolismus, dekadence, pokrokové hnutí), které jen zčásti a nakrátko sdružil známý Manifest české moderny z roku 1895. V literárních bojích, jež tomuto společnému vystoupení „mladých“ předcházely, se angažoval také Sládkův Lumír a osobně i jeho redaktor. Vystupoval nejprve na obranu některých osobností (M. A. Šimáčka, Antonína Klášterského) proti příkrým soudům F. X. Šaldy, potom však také zaútočil. V roce 1893 otiskl Lumír jako parodii „nejmodernější české poezie“ báseň Josefa Vocáska Sláva západu, jejíž zaměření proti „českomoravské poezii symbolistické“ a proti dekadentní „poezii duší otrávených splínem“ bylo zjevné. Brzy potom byli představitelé této poezie přímo jmenováni. Odmítavě komentované ukázky básní Jiřího Karáska a Václava Danšovského (Otokara Březiny) byly podepsány šifrou J. V. S. Pozdější díla těchto autorů Lumír ignoroval.

Diferenciace názorů na poslání literatury a literární kritiky rychle pokračovala a naznačovala, že v ní půjde o víc než o osobní spory, jak se to mohlo zprvu jevit. To plně potvrdil ohlas, který následoval

po otištění Macharova článku o Vítězslavu Hálkovi v Naší době (v říjnu 1894). Vyhranil s nebyvalou ostrostí rozpory mezi oběma tábory, mezi školou národní a lumírovci na jedné straně – a realisty, pokrokáři, stoupci Moderní revue na straně druhé. Do vyvrcholení těchto bojů vstoupil Lumír přetištěním Vrchlického článku K našim posledním bojům literárním (z Hlasu národa 4. 11. 1894), v němž se ozvala slova charakterizující mj. též postoj Sládkův, totiž obava, že kritický postoj mladých „deptá v prach, co svato bylo celým generacím“. Záhy přišla ze strany Času odpověď, totiž Výklad k nynějším bojům literárním, v němž jsou již (pod titulem Staří a noví) stanoviska obou táborů nesmiřitelně oddělena. Důraz na společné národní zájmy a požadavek svobody individua se octly v nebyvale vyhroceném konfliktu.

Teprve s odstupem času mohly být tyto generační boje spatřeny v širších souvislostech a se zřetelem k trvaleji platným hodnotám. Tak se nám například jeví jinak, méně jednoznačně, jedno z témat tehdejších bojů: kritika Hála. Jeho poezie patří neodmyslitelně ke zdrojům Sládkovy tvorby. Představuje sám typus emocionálního lyrismu, tj. způsob lyriky, který Sládek přivedl k nejvyšší dokonalosti. Právem bylo (naposledy ve statích Zdeňka Pešata, 1998 a, b [1988]) ke zmíněným literárním bojům připomenuto, že ani po jejich vyostření nezaniká význam celého předchozího lumírovského období české literatury; právě ono připravovalo u nás cestu k jejímu autonomnějšímu pojetí. (V Lumíru začali mimo jiné publikovat J. S. Machar i F. X. Šalda.) Generace se rozešly, zápas o dílo spěl různými směry dál. A dospěl i u těch, kteří ustoupili do pozadí – u Jaroslava Vrchlického, u Julia Zeyera, u Josefa Václava Sládka –, ještě k nejednomu vrcholu.

Už po nejprudších bojích, v jednom z posledních ročníků Lumíra, který ještě redigoval (roč. 25, č. 9, s. 99), je otištěna Sládkova báseň *Za Janem Nerudou* (do Spisů básnických nepojatá). Vyslovuje celou trpkost odcházející generace a dokládá mimo jiné, jak hluboká byla už v té době propast mezi iluzivním nárokem společné služby národu a diferenciací poezie i kritiky, k níž došlo v průběhu devadesátých let. Ostrost tohoto předělu neměla v předchozích střídacích básnických generacích obdoba a mohla být stěží příslušníky starší generace pochopena. Výmluvná je Sládkova báseň dovolávající se s hořkostí někdejší autority i tolerance Nerudovy: *Roků pět tu ležíš / tak s tím zmlklým rtem / a my nad tvým hrobem / se tu rvem a rvem. // Bývalo to jinak; / když jsi ty se rval, / tos ty u cti prahu / vzkřik: „Ni o krok dál!“ // Roků pět jsi mrtev / a my se tu rvem, / rána žádá ránu – / cožpak nám ta zem! // Bratr skolil bratra, / vítězný to řev – / a té zemi zvolna / krev se řine z cév.*

V září 1898 se po Sládkově odchodu ujal redakce Lumíra Václav Hladík. Brzy se v oblíbeném časopise objevila nová jména: Otokar Březina, Viktor Dyk, Jan Opolský, Emanuel z Lešehradu, Antonín Sova, Karel Toman. Ale najdeme zde též básně Adolfa Heyduka i Troje paměti Víta Choráze Julia Zeyera. V prvním čísle 27. ročníku (1899) čteme – jako vstřícný odkaz určený mladým – Sládkovu báseň *Nové stráží*: *My staří v boji se smrtí, / vy žitím v řadě jste prvé, / nám život nic už vzít nemůže, / od vás žádá daň krve. // Tu daň mu řádně zaplaťte, / jak my ji platili stále, – / a příští stráž ať vystřídá / vás jednou zas o krok dále.* Sládek viděl výměnu básnických generací jako výměnu „stráží“. Že se změnilo to, co je třeba střežit, anebo že představy o tom mohou být natolik rozdílné, že na ně už s povšechným nárokem služby vlasti nevystačíme, o tom nechtěl Sládek jako jeden z posledních

představitelů „starých“ slyšet; a přece – už jako autor Selských písní a Českých znělek a nepochybně též ve své závěrečné meditativní a reflexivní lyrice – dokázal svou službu národu a člověku realizovat jako svrchovaný a při vši tradičnosti novodobý básník.

1 V ZIMNÍM SLUNCI, 1897

Sbírka vznikala v průběhu několika let, v jejichž rozpětí se dominantní zaměření Sládkovy poezie měnilo. Lumír 1891 je vyplněn z velké části Sládkovou ohlasovou poezií. V Lumíru 1892 nacházíme ukázky ze sbírky České písně, ročník hned následující představuje celou skupinu básní z budoucí knihy V zimním slunci: *Čarovný hrad, Deo lucis, Děti (Z hlubin věčna), Jeseň, Na zemi (Ta země pít – Záhady II), Vzdech, Život (Ó, Bože, život náš-li...)*. V Lumíru 1894 byl uveřejněn cyklus básní věnovaných zemřelé matce, který se stal jádrem druhého oddílu rodící se sbírky. Ve stejném roce vychází ovšem též druhé vydání Starosvětských písniček a jiných písní. Projev objektivizačního úsilí a subjektivně zaujaté tvorby u Sládka v této době koexistují. Jednotlivé básně ze sbírky V zimním slunci vycházejí v Lumíru až do roku 1897, kdy na ně navazují první ukázky z knihy Za soumraku. Avšak ještě v 26. ročníku Lumíra (jehož redakce se ujímá od září 1898 Václav Hladík) najdeme básně zařazené ve Spisech básnických do Českých písní: *Jsme k tomu odsouzeni, Koleda (Děťátko se narodilo v Betlémě), Zas jednou svoji*. Větší počet básní včleněných do sbírky V zimním slunci uveřejnila kromě časopisu Lumír Zlatá Praha ve svém třináctém (1895/96) a čtrnáctém (1896/97) ročníku. (Byl zde například otištěn cyklus

intimních básní Sen lásky, z téhož časopisu byla do sbírky převzata i *Tkadlecká balada* a další) – Rozdíly mezi prvním vydáním sbírky (1897) a jejím uvedením ve Spisech básnických (1907) jsou nepatrné. V prvním oddílu přibyl např. sonet *Co teskníš* (otištěný původně v Lumíru už v roce 1891), ve třetím oddílu byl změněn titul básně *Vy oči* názvem *Sníh na všem*, plněji odpovídajícím celkovému ladění této části knihy. V definitivním vydání jsou navíc pouze fragmentární *Verše*, volné seskupení čtyř krátkých reflexí nad vlastní tvorbou. Tituly čtvrtého oddílu jsou v prvním a v definitivním vydání z roku 1907 totožné.

Každý ze čtyř oddílů této rozsáhlé sbírky má svůj ráz. První oddíl vyplňují sonety (8 + 6 veršů), jejichž sevřená forma našla tentokrát své svrchované uplatnění v bilancujících básnických úvahách nad lidským údělem. Sládkova zkušenost se znělkovou formou se uplatnila několikrát už dříve: v patosu vlasteneckých výzev (v Jiskrách na moři, ve sbírce Sluncem a stínem a nakonec v Českých znělkách), ale také v žánrových obrázcích z venkovského života a z dětských vzpomínek (ve sbírce Na prahu ráje). Ke znělkové formě se obrátila rovněž autorova reflexivní lyrika, nejprve v několika symbolických vizích ve sbírce *Ze života (Norci, Smrt, Beze smrti)*, potom v celém oddíle úvahových znělek v knize *Sluncem a stínem (Co volil bys, Básníkům, Štěstí, Práce aj.)*. Úvodní část sbírky V zimním slunci na zmíněnou linii nepochybně navazuje, přece se však v něčem odlišuje. Lyrický mluvčí, který nás v těchto pozdních reflexích oslovuje, je osobnější, vypovídá víc o svých vnitřních zápasech a pochybnostech a domýšlí je chvílemi s nelitostnou otevřeností. Báseň *Jeseň* vyjadřuje takovou polohu lidského subjektu nejenom tematicky, ale i tím, co jeho výpověď

spoluvytváří: významovými přelomy mezi jednotlivými verši i v nich samých. Hojná interpunkční znaménka (dvojtečka nebo středník, vykřičník, pomlčky někdy i uprostřed veršů) intonačně drobí, či spíše trhají pronášenou myšlenku; zbavují ji povšečnosti a přisuzují ji živému hlasu: *Tu někdo řekne: Stár! – Sníš do zeleni. / Je podzim; – kořty tvé jsou lidem cizí; / ty jdi – zem čeká nové na osení.*

Jistě se přitom nabízí nejprůhlednější motivace: situace stárnoucího básníka, který se postupně ocitá stranou veřejného kulturního dění, v němž donedávna jako redaktor literárního orgánu lumírovců hrál přední roli. Sládkovy básnické reflexe však míří hloub. Berou na sebe odpovědnost za vyslovení obecněji platného, eticky pojatého a symbolicky vyjadřovaného poznání. Tak v básni *Děti: My ubláceni jdeme po cestách zlých, / před sebou bázeň, vinu ve zápětí, / až klesáme svých model do obětí, / vždy nový zástup duší ztracených.* Jen někdy je přitom východiskem básníkůvých meditací přírodní motiv (*Skalní bříza, První políbení*), sociálně určitější výjev z každodenního života (*Lidé se budí*) nebo sebeoslovující zamyšlení (*Přání, Co teskníš*). Častěji jsou to vidiny, které rozvíjejí náročně sřetězeným metaforickým pojmenováním svůj vlastní „duchový děj“ (Červenka 1990). Ne samozřejmě jistota nadosobních hodnot, ale dramaticky prožívané, nekončící vzpínání k nim, vědomé si možné prohry a ztráty všeho, charakterizuje básně jako *Čarovný hrad, V den odplaty, Život, Slunce na západu, Záhady, Vzdech* a jiné. Sám Bůh je pro básníka v básni *Deo lucis* děním, zosobněným principem světla a dobra zápasícím v člověku se zlem „v boji o nebe“.

Cyklus osmnácti básní s věnováním *Své matce* představuje druhý oddíl sbírky *V zimním slunci*. Je v celkové kompozici knihy vyvažujícím protějškem předchozích výrazově složitých meditací nad smys-

lem lidského života. Na otázky, které si kladl, hledá teď básník odpověď v životních jistotách své matky, vnitřně vyrovnané a se svým lidským údělem smířené, pracovité a zbožné venkovské ženy. Bezprostředním podnětem k napsání celého cyklu byla její smrt v listopadu 1893. Některá čísla vyšla hned v následujícím dvaadvacátém ročníku *Lumíra* pod společným titulem *In memoriam* i s uvedením dne matčiny smrti; jako by tím básník chtěl dát najevo, že mu šlo více o uctění její památky než o umělecký čin. Tím se však jeho elegický cyklus – už v prvním vydání sbírky doplněný a nově uspořádaný – pro mnohé čtenáře brzy stal. Byl přiřazen k tomu nejlepšímu, co bylo v české poezii vedle Nerudova cyklu *Matičce* na toto téma napsáno (referáty z roku 1897 ve *Zlaté Praze*, ve *Světozoru* a v *Národních listech*).

V dopise z 2. února 1897 píše Sládek příteli Juliu Zeyerovi: „Nechtěl jsem, aby to byly básně. Chtěl jsem jí říci, co to srdce uzamčené v životě jí říci nemohlo.“ Paradoxně však právě tím, že nechtěly být básněmi (jenom básněmi), působily Sládkovy střídme verše nejsilněji. Byly vytěženy z objevované síly úsporné, a přece do hloubky vyvolaných představ a citů sahající řeči: *A myslím na tě, mluvím k tobě / jak u tvých nohou v mladosti, / když tiskla jsi mou hlavu k sobě / i v radosti, i žalosti. // A vzdálena už buď si všeho / na naší pouti setmělé, – / já cítím tlukot srdce tvého / a tvoje slzy na čele* (č.XV) – O básních tohoto druhu platí, co o Sládkově tvorbě napsal (do nekrologu v *Právu lidu* 1912) František Václav Krejčí: „Formové umění nespočívá u něho v řečnickém tónu a v hromadění metafor, nýbrž v jadrném, sytém zvuku českého slova.“ Takový zvuk se nás dotýká i v básníkově důvěrném, tichém rozmlouvání se zemřelou matkou. Když Julius Zeyer děkoval příteli za poslanou knížku *V zimním slunci* (v dopise

z 31.1.1897), pojmenoval přesně básnickou hodnotu Sládkova cyklu: „Nejvíce mne dojaly básně, jež jsi napsal své matce; tu mi někdy vlyhly zraky, ta prostota je tak patetická.“

Tradiční, většinou čtyřveršové strofy, krátké čtyřstopé (ale i kratší), jambem či trochejem pravidelně unášené verše odpovídají dozajista tomu, co bylo charakterizováno jako „prostota“. Kde však a v čem máme hledat její „patos“? Museli bychom jít od básně k básni a nalézat jej v tom, co je za prostotou slov: ve víře v dobro a smysl života, podepřené zde křesťanskou tradicí, neméně však příkladem matčiny obětavého lidství: *Po práci a po klopotě / už ty ruce v míru spjaty; / jinak – jako ve životě – / na tvé líci pokoj svatý. // Ve své rakvi, v stínu květů, / na rtech úsměv, tak jsi spala, / jako bys – už z jiných světů – / krásného cos poslouchala (č. X).*

Ve třetím oddílu knihy V zimním slunci krystalizují základní útvary Sládkovy intimní lyriky: individuálním výrazem kultivovaná píseň, mluvně intonovaný verš a strohá monumentalita nápisu. Ve všech těchto útvarech se básník vrací k polohám dříve už vyzkoušeným, teď však nasazeným s novou naléhavostí. Změnila se jejich existenciální motivace. Ve zralém věku, ale zkrúšen postupující nemocí a navíc odsunut nepochopením mladších současníků, upíná se Sládek k tvorbě, vlastní i překladové (dramata Shakespearova), jako k útočišti. Duchovní svět mu stále více nahrazuje žitou skutečnost. I k té se ovšem navrací, reaguje na její nové podněty, mimo jiné i sociální; jeho nazírání na ni a vnitřní dialog, jímž se s vnějšími podněty vyrovnává, je však především dialogem básníka. Jeho řeč posouvá někdejší i současné prožitky do snové a meditativní polohy, ve které může být dosaženo takového souznění stísnujících protikladů, v němž

se jejich vzájemné napětí neruší, spíše stupňuje, ale už na jiné rovině, než jakou představovaly jejich (nám už mnohdy nedostupné) životní podněty. Čtenář rozumí básníkově řeči po svém, je-li však dostatečně vnímavý, dotýká se v tom, co si přisvojil, též daru té jiné řeči, daru básně.

V tradiční formě umělé písně jej může například představovat neobvykle využitý refrén. V *Písni*, hned na počátku sbírky, v básni cele prostoupené tklivou vzpomínkou na první, záhy zemřelou ženu, je to verš *kukačka kukala v dáli*, který se utkvěle vrací v závěru všech strof jakoby neúčastný na proměnách vyjadřovaných dojmů a pocitů; navzdory této distanci je všechny propojuje a posouvá někam jinam, nad jejich jednostranné prožívání. Jak silný čtenářský dojem se může zrodit z takového postupu, pojmenoval po svém obrazně Julius Zeyer v připomenutém už dopise (z 31. ledna 1897), v němž reaguje na Sládkovu novou sbírku: „Píseň *My květu*plným jarním dnem – s tím stálým refrénem *„kukačka kukala v dáli“* – je čarovná jako hluboký les, jeho mystika a melancholie jsou v ní, je to jedna z Tvých nejkrásnějších.“

Podtitulem *Pět dívčích písní* je charakterizován celý cyklus *Sen lásky*. Také v něm rozpoznáváme motivy Sládkova prvního, smrti ženy přervaného milostného vztahu. A také tentokrát vypovídají jednotlivé písně ještě o něčem hlubším než jen o důvěřivě se sdělujícím dívčím snění. Už v prvních dvou básních zaslechneme jeho vědoucí protihlas: *a člověk rád tak uvěří, / že v světě bolesti není, nebo: a věří vše – a neví, / že pohádka to jen*. Baladická obraznost veršů *Na kadeři chaluhy, / v šatu písek rtmutný / a nad líci ubledlou / pohled k smrti smutný* (č. III) se od naivního snění odklání ještě zřetelněji. Vrací se k němu na chvíli ještě jednou báseň následující, v kompozici

cyklu však dozajista jen proto, aby na tomto pozadí vynikl závěrečný vizionářský, křehký a zároveň nelítostný obraz: *Dvě borovice tmavé stály / jak věže kostela, / a vítr táh, jak varhan z dáli / by hudba zazněla. // Tu náhle jak by někdo vzkřiknul / v bolesti divoké; / a vráz svatební průvod zniknul / do tůně hluboké.*

Písňové umění prokázal Sládek v této sbírce ještě několikrát, mimo jiné v pozoruhodné variaci na motivy *Písně* Christiny Rossettiové. Sládkův překlad anglického originálu, který bychom našli v závěru druhého svazku jeho *Spisů* básnických z roku 1907, a od něho se osobitě odlišující vlastní verše Sládkovy s tímž titulem, porovnal pronikavě Ivo Liškutin (1946). V jeho stati čteme: „Česká variace je samostatnou básní jako slovesná struktura, ale je svá a nová v důležitých významových částech. Připouští si pochyby, kterých si originál nepřipouští: – *sen kdyby se tam snil*, a nevyznívá melancholickými rýmy jako přebásnění ve shodě s originálem: *rain–pain; stín–doubravin – mým–zapomním*. Nemůže přece být náhodou, že v poslední strofě staví do rýmových závěrů slova s likvidami *dole–snil–zapomenul–byl*, jimiž dává celku vyznít jakoby plynulosti života a osudu.“

Ještě větší vzdálenost k reálným podnětům si u Sládky uchovává veršovaný útvar nápisu, „básní shrnujících aforisticky životní zkušenost nebo obecnou lidskou situaci do podoby jakési veršované maximy“ (Červenka 1990). Takto nadosobně působí například v básni *Mrtví nežadoní* verše: *Mrtví nežadoní, / mrtví jsou tak přímí; / zajdou pro svůj obol / s rysy kamennými. // Co jsi zůstal dlužen, / čtms jim dělal muku, / přijdou nevoláni, / nastavují ruku. // Jejich němě rety / nepohnou se k díku, / chladny, jak ta zašlá / jména na pomníku*. Kde je teď někdejší krutá bolest básníkova vlastního rozloučení s Emilií? Je přetavena do

bronzu nápisu, do několika řádek trvale platných slov a vět. Nejsou to ostatně pouhé „řádky“, jsou to verše, které mají své členění, svůj rytmus, svůj spád. Obrátíme několik listů a čteme báseň *Dopovídáno*. Tady už hovoří všechno, nejenom úsečnost veršů, ale i volba posledního neobvykle hutného pětislabičného slova-verše: *Se mhou a se tmou / vše už je stkáno. / Co ještě čekat? / Dopovídáno*.

Taková je jedna z tendencí básnickovy závěrečné tvorby. Ale právě tak, jako se chvíle stesku a rezignace v této sbírce střídají s chvílemi znovu získávané důvěry v bytí, objevují se vedle strohých symbolů lyrické detaily obnovující bezprostřednost prožívaného okamžiku, například v básni *V zimním soumraku*: *Zamženým oknem dívám se ven, / kde stojí bezlistá líska; / jde soumrak v prosincový den, – / chocholouš stýská. – Takové oživující podněty vnášejí do Sládkovy poezie jistý rys civilnosti, sympaticky kontrastující s někdy až nadměrnou idealizací a obecností vyslovených představ, charakteristických pro lumírovský básnický slovník (*Zlatá číše*). Daleko více svůj a trvalejší platný je básníkův výraz v mluvně intonovaných verších, jaké čteme například v básni *Doma*. Jejich takřka už Tomanově lyrice blízké oproštění dává lumírovské minulosti nepochybné sbohem.*

Z ostatních poloh intimní lyriky obsažené ve sbírce *V zimním slunci* je třeba ještě připomenout Sládkovy verše rodinné (cyklus *Své ženě* a básně věnované dcerce Heleně), básně připsané příteli Jaroslavu Vrchlickému (*Starý brachu!*) a Václavu Kounicovi (*A nos amours!*), veršované nekrology (*Janu Nerudovi*) a verše příležitostné, v nichž bývají různě využity (i rozdrobeny) autorovy předchozí básnické objevy (*Do alba*).

Samostatnou poznámku si vyžaduje jistý nepoměr mezi váhou básní inspirovaných vztahem k první

a druhé ženě. Nad tímto problémem se sládkovští badatelé zamýšleli několikrát. Arne Novák mu věnoval studii Sládkovo drama milostné (Novák 1928 [1925]), Vojtěch Jiráť zformuloval svůj přístup k dané otázce s neobyčejnou vnímavostí: „Tento člověk měl duši předurčující ho k utrpení, a co do světového názoru, k světobolnictví – duši jemnou, citlivou, až křečovitě se vzpínající pod údery osudu, plachou, přemítavou, a zejména u trýznivých prožitků schopnou dlouhé a dunivé rezonance. Co do tohoto posledního, připamatujme si jen, jak v oné citové bigamii, rozpolcující až do skonu jeho vnitřní život, byl vztah k mrtvé první ženě skoro vřelejší a básnický účinnější než láska k živé, která přec tak obětavě – což básník věděl a uznával – stála po jeho boku! Pátráme-li po důvodech, zajisté usoudíme, že bylo tomu na místě prvému proto, poněvadž Sládek vnímal bol ostřeji než radost“ (Jiráť 1967 [1942]). Právě to poslední, co Jiráť uvedl, je pro nás nejdůležitější: jistý úhel vidění života, ať už jej budeme zpětně rekonstruovat jakkoli (a jistě nejen ze vztahu k oběma ženám), rozhodoval u Sládka o tom, co jeho tvorbu inspirovalo nejsilněji.

Čtvrtý oddíl shrnuje autorovy epické, velmi různorodé básně. Někdy připomínají jeho starší epiku z knihy Světloú stopou. Tak hned první báseň *Odsouzení* se hlásí – ne-li tématem, pak určitě rázem veršovaného vyprávění uvolněným nerýmovaným blankversem – ke skladbám, jako byla *Anna Potocká*; nesrovnatelná s ní je ovšem svým nevelkým rozsahem. Je to jen stínově nahozený kontrast dvojího možného, hořkého nebo smírného přijímání nezslouženého osudu. Spíše alegorickou miniaturu než epickou skladbu představují *Tři postavy*. Cizokrajný příběh *Matka*, zasazený až na břehy Gangy, upomíná na exotické epické skladby ve sbírce *Ze života*.

Dlouhým jambickým veršem a v rýmovaných, ale nepravidelných odstavcích je vyprávěno podobenství o síle mateřské lásky nelekající se oběti. Teprve v kratičké baladě *V koutku u zdi*, jejíž tematickou, tvarově však nesrovnatelnou obdobu jsme zaznamenali ve sbírce *Jiskry na moři*, nás svým nejvlastnějším způsobem, totiž maximální významovou hutností oslovuje lyrický subjekt, jehož projevy jsme si spjali s jménem Josef Václav Sládek.

Paleta výrazových možností je ovšem jak ve Sládkově pozdní intimní lyrice, tak v jeho epických skladbách bohatší. K pokusům o baladické zvládnutí současné sociální problematiky patří *Hornická balada* i *Tkadlecká balada*. Zvláště první z nich přesvědčuje svým nekonvenčním pojetím baladické formy i veršované řeči: fiktivním vyprávěním horníka o jeho trojím setkání se smrtí. V pozadí této básně rozpoznáváme Sládkově poezii vlastní porozumění pro tragiku lidského osudu, ale též autorovu vnímavost pro její sociální projevy, k nimž se vyjádřil rovněž publicisticky ve fejetonu *Obětím a hrdinům dolů příbramských*, otištěném v Lumíru 1892. K aktuálně reagujícím básnickým projevům patří nepochybně *Májová*, jedno z prvních přivítání tradičního dělnického svátku v české poezii. – Svým námětem spíše jen převzatá a ve své formě skladbami skotského básníka Roberta Burnse ovlivněná je *Píseň*. Epické skladby pojaté do tohoto oddílu vznikaly, jak už bylo řečeno, v dosti rozsáhlém časovém období, což svým způsobem vysvětluje jejich tematickou rozmanitost a stylovou různorodost. *Otka Přemyslova* byla otištěna už v osmnáctém ročníku Lumíra (1890), tedy v těsné blízkosti Selských písní, báseň *Čtyři bohatýři* vyšla původně (pod titulem *Český Honza*) v Lumíru 1892, jistě ne bez souvislosti s tendencí *Českých písní*. V témž ročníku vyšla též

umnými strofami rozmarně podaná *Mělnická balada*. Se záhrobními motivy spjatá je pozdní (v Lumíru až v roce 1897 otištěná) žánrová kresba *Ano – ne*. V prostředí sousedské družnosti a hovornosti při draní peří představuje starého mlčenlivého hrobníka, jehož neovládané už, bezděčně přitakávající a vzápětí popírající pohyby hlavy ponechávají napovězené poslední otázky života a smrti bez rozřešení.

Tematicky a také co do veršového podání pestrý je i závěr tohoto oddílu. Starosvětský obrázek *U mé báby* je vystřídán nerudovsky pojatou a lidově baladě blízkou *Koledou* (*V jeslích Jezulátko dřímá tiše*). Veršovým i strofickým uměním propracovaná, mluvně živá a nečekaným humorem prostoupená je veršovaná parodie pohádky o rytíři, který se vydá do světa bojovat s drakem a získat princeznu. Ve zmatcích světa neuspěje. Vrací se domů, zbaven iluzí i majetku, a jako pastucha nalézá konečně svou svobodu i štěstí: „*Pan rytíř sem, pan rytíř tam, – / západ je v korunách stromů; / pse, obrať stádo, hola hej, / poženem domů.*“

Bez snahy o porozumění odsoudil Sládkovu sbírku V zimním slunci F. X. Šalda. V půlstránkovém referátu v Literárních listech o ní se zjevnou zaujatostí napsal: „Zvláštní tvrdá, bojovně urputná nota, jež vyznačovala některé starší sbírky Sládkovy, ustoupila zde všude rezignující kleslosti. Sem tam vyšlehne ještě, ale cítíte, že je to již jen póza vynucená dnešní literární situací, pozice, do níž se nutí člověk, jemuž je všechno skutečně bojovný, plný, plodný a tísnivý obrat života dávno lhostejný. Celkem cítíme z této knihy, jak cizí je v jádře Sládek svým *anglicko-moralizujícím a idealizujícím* tónem problémům přítomnosti, potřebám, tuchám a snům naší doby. Nikde žádný *svůj výrazný akcent*, nikde žádná pevně hozená linie, nikde nová perspektiva. Všecko

tak staré, mdlé a šedé, tak usínavé“ (Šalda 1896/97). Svůj odmítavý soud později částečně korigoval, když právě v této sbírce, v jejím třetím oddíle, nalezl básně, „na něž tak snadno nezapomeneš“, například *Mrtví nežadoní* nebo *Doma* (Šalda 1931/32). Originalitu básnickovy pozdní tvorby ocenil ostatně týž kritik už v nekrologu z roku 1912: „Sládek píše své básnické epilogy, svou opravdovou, mužnou, křesťanskou pokorou jímavé a podmanivé meditace předsmrtné a záhrobné, V zimním slunci, Za soumraku a Lethe“ (Šalda 1911/12).

Vysvětlení těchto protimluvů v Šaldově hodnocení Sládky je nasnadě: v dobovém kontextu devadesátých let a posuzován jejich generačními kritérii byl prostě Sládek „starý“. Ostatní pak už nestálo za zmínku, natož za zamyšlení. V jiné kritice představitele „mladých“ (v referátu, který pod šifrou D. napsal do Rozhledů po literatuře, umění a vědě roku 1897 F. V. Krejčí) jsou sice Sládkovy „reflexe zralého věku“ s jistým uznáním legitimizovány, ale právě jen jako „krédo ducha uzavírajícího svou dráhu“. Ani „prožitost a upřímnost“ Sládkovy poezie nemůže teď vyvážit její „nesuggestivnost a akademickou hotovost“ těm, kdo jsou – jak bylo jazykem té doby řečeno – „navyklí na poetická vína ohnivějších a subtilnějších chutí“. – Bez generační předpojatosti napsal o Sládkově sbírce (ponecháme-li zde stranou příznivé kritiky ve Zlaté Praze a ve Světozoru, které jsme už připomněli) František Kvapil (pod šifrou vap-) do Národních listů 12. 2. 1897: „Nová Sládkova kniha je v současné produkci zjevem *hors concours*, bylo by nejspíše přivést k její klidné velikosti nové směry a nové zápasy české poezie a mentorovat je, že do výše Sládkovy poezie nedorostly. Mohutné stromy dorostou nad okolní mlázi až po letech.“

Cyklus Devět písní smutečních vyšel v květnu roku 1901 v 35. čísle prvního ročníku časopisu Zvon. Byl připsán úvodní básní Památce Julia Zeyera a uveden poněkud matoucím podtitulem Z nových selských písní. Ten by mohl ozřejmovat návaznost tohoto cyklu na podobně označované ukázky z předchozích Selských písní, v jejichž třetím vydání (1901) spolu s Českými znělkami (umístěn mezi oběma sbírkami) poprvé knižně vyšel. Označení Z nových selských písní by ovšem mohlo také naznačovat – podle našeho názoru daleko méně průkaznou – spřízněnost Sládkova smutečního cyklu se stejnojmennou sbírkou z roku 1909. Nové selské písně mají sice rovněž ohlasový ráz, s hlubinnou motivací Písní smutečních (takový název přijal řečený cyklus, obohacený o poslední báseň, v uvedeném knižním vydání) však souvisejí jen několika čísly (*Odkud – kam, Co z prachu vzešlo, Tiché pole*), a to spíše jen tematicky. Přihlédneme-li k chronologii básní podle jejich otištění ve Zvonu, zjistíme, že cyklus Devět písní smutečních (desátá, totiž *Píseň o městě nebeském*, vyšla v *Osvětě* 1901), je doslova vklíněn – ve Spisech básnických už jako samostatná sbírka – mezi básně vážného meditativního zaměření charakteristického jak pro knihu *V zimním slunci*, tak pro sbírku *Za soumraku*. Básně tohoto rázu vycházejí ve Zvonu až do roku 1907, kdy se s nimi mísí ukázky z neméně závažné knihy *Lethe a jiné básně*. Tato souvislost je podstatnější, a to i ve vztahu k Selským písním. Je to souvislost vymezená tematicky „posledními věcmi člověka“, výrazově pak tradicí pohřebních písní sahající daleko do minulosti. O Sládkově tvořivém navázání na tuto tradici pojednáme v závěru našeho komentáře.

Jako komponovaný celek se tato sbírka objevila až ve druhém svazku Spisů básnických. Jednotlivé básně do ní zařazené vycházely v časopisech ve velkém časovém rozpětí. Tak už v 16. ročníku Lumíra (1888) vyšla báseň *Mlčení*, zařazená ve sbírce až za titul *V náručí boží*. Podobně báseň *Žár v srdci*, jež ve sbírce předchází verše *Vanitas*, vyšla v Lumíru už v roce 1893. V následujícím ročníku Lumíra (1894) vyšly básně *Růže* a *Navždy*, která se (s incipitem *Až se navždy zamknou zraky*) octla mezi veršovanými reflexemi spjatými ve Spisech společným titulem *Sloky*. Konečně v 25. ročníku Lumíra (1897) byly uveřejněny básně *Pohádka*, *Štěstí (Štěstí, lidské štěstí)*, *Sněží*, *Sosna* a *Tys dechnul na prach země*, z nichž první dvě (spolu s *Růží*) jsou využity v úvodní části sbírky, poslední z jmenovaných ji uzavírá. Z 15. ročníku Zlaté Prahy (1897/98) byly převzaty (ne zcela shodně s časopisem) některé verše sdružené v knize pod titulem *V těžké chvíli* a báseň *František Palacký*. Z následujícího ročníku Zlaté Prahy (1898/99) přešla do sbírky báseň *V měsíci máji*. V prvním ročníku Zvonu (1901) byly otištěny – ještě před Devíti písněmi smutečními, uveřejněnými tamtéž – básně *Nechme jiné žít*, *Beť vše a Trp*, jež našly své umístění v závěru sbírky.

Teprve po Písních smutečních byly (převážně v časopise Zvon 1903–1907, ojediněle v *Máji* a ve *Zlaté Praze*) publikovány básně, které vyplnily větší část této sbírky. Ani jejich kompoziční uspořádání se ovšem neřídí časovým pořadím, v němž se objevovaly v časopisech. Vypovídá spíše o pokračujících vnitřních zápasech tvůrčího subjektu. Jeho dočasně zakotvení v anonymitě pohřebních písní neustrnulo v dosaženém. Vystavuje se novým podnětům i kri-

zím. Nápory existenciálních úzkostí – a odevzdání do vůle boží, statečné přemáhání tělesného utrpení – a touha po smrti, která je ukončí, smutek jako sudba všeho – a opět přesvědčení o ceně lidského úsilí, o pokračující cestě lidstva, motivy země, přírody a jejích proměn – a tuchy neznáma, otázky, jež zůstávají bez odpovědi a jsou vždy znovu jen odsunuty potřebou neproblematických jistot, takové je rozpětí poloh, jež představuje tato rozsáhlá, životní i básnickou zkušenost bilancující sbírka. Prolínání, ale i střety pozemské a nadzemské, k transcendentnu upřené perspektivy vidění věci charakterizují Sládkovu pozdní básnickou knihu viditelněji než sbírky předešlé. Co je s nimi spojuje, jsou vracející se vzpomínky na první zemřelou ženu, také však motivy silicího vděčného vztahu k druhé ženě, v jejímž porozumění nalézá básník potřebnou oporu a povzbuzení. Jistými rysy nám Sládkova sbírka připomíná intimní deník. Není však pouhým záznamem autorových převážně teskných nálad a meditací. Působí také tím, co v nich přemáhá životní tíhu a tíseň – nejenom přímo vyslovenými myšlenkami, ale souhrou a protihrou všech složek básníkovy výpovědi. Smyslu se dožaduje samo znění Sládkových veršů, jejich hutnost i hudebnost. Výrazové složky hrají v poezii tohoto autora svou roli paradoxně i tam, kde na první pohled ve své nenápadnosti ustupují za vyslovenou představu, cit, myšlenku. Tendence k jednoduchosti ve výběru výrazových prostředků, která v závěru Sládkovy tvorby – především v útvaru písně – nepochybně sílí, neznamená nutně jen ochuzení. Prozrazuje i tvůrčí vůli. Navíc nepřisobí ve sbírce osamocně, ale jako protihlas významové složitosti sonetů. Ostatně ani v písňových útvarech není jednoduchost samovládná. Škála jemných významových odstínů v pojmenová-

ní a jejich hlásková instrumentace ožívuje co chvíli tento na první pohled nenáročný výraz. Tak čteme hned v první básni *Pohádka: Do krbu hledím, popel se sněží / v plaménků šlehu; / kde as to štěstí zbloudilé leží / zaváté v sněhu!* – Při vši oprostěnosti, která je pro Sládkovu pozdní tvorbu příznačná, je to řeč stále připravená podtrhnout v toku veršů kontrast nebo naopak souznění, ať už jednotlivých motivů, nebo zvukově rezonujících slov, jako například v tomto symbolickém výjevu v básni *Štěstí: Zasiořtěla střela, / zalkalo to z lesů, / spadlo zlaté ptáče / do rudého vřesu. // Vystoup černý lovec, / rozestřel mu křídla, / dával se, jak v pírkách / čerstvá krev mu stydla.* Verše s tak sytou obrazností, s tak výrazně rozvrženými kontrasty barev, nejsou u Sládky tak časté. Ani jejich podíl však nemůžeme přehlédnout. Vystupují z významově jednoduššího toku pravidelných písňových strof okolních básní (*Až bude krásný slunečný den, Jen jeden kvítek*) a mohou být ovšem vzápětí vystřídány zcela průhlednou dikcí, která k rejstříkům Sládkova výrazu také patří (*Jarost, radost, síla*). I ta je přechodná. Pod tíž společný titul *V těžké chvíli*, pod nímž jsme našli předchozí veršování, přiřadil autor (až v knize) báseň hovořící docela jinou řečí, naléhavými symbolickými náznaky, jakými osobními šiframi ohrožené existence: *Do noci bouřlivé / jsem upíral svůj zrak / a v hukot vichřice /vzkřik náhle noční pták. // Tak bylo v duši mé /jak mračno kol a kol / a srdce třásl se / jak v bouři travný stvol. // A přece ještě vzkřik / a chvění v srdci tom! – /Už zmlkni, ptáku, přec, / ty vichře, už je zlom. „Travný stvol“ i „noční pták“ křičící v bouři patří do Sládkovy básnické výbavy. Málokdy se však obě představy dotkly navzájem tak intenzivně jako v těchto verších.*

Vracejí se i jiné symbolizující motivy známé z dřívějších. Patří k nim bohatě metaforicky rozvětvený

„komplex lodí a plavby po moři života“, jehož význačnosti v básnickově tvorbě si povšiml už Vojtěch Jiráť (1967[1942]). Obrazy člunů mizejících nenávratně „v mhavé dáli“ (*Přes údolí slzavá*) nebo lodí táhnoucích „z neznáma do neznáma“ (*Na útesu*) navozují významy pomíjivosti a odcházení. Nespojují se zde přímo s žádným metafyzickým horizontem, nanejvýš (v druhé básni) s nezanikající lidskou touhou servat se s hrozícími vlnami. Sonet F. X. *Dvořákovi* se přimyká k jiné perspektivě: naději lodí zmítaných v bouři života je „víry kotva ocelová“. Také pro Sládku se tento motiv stal klíčovým symbolem. Ještě v poslední sbírce *Lethe* v básni *Byls kotvou milionů...* čteme: *Má loď je vetchá, Pane, / ji bouře zmítá teď. – / Ó, drž ji a v svůj přístav / ji po útiší veď!* Neměl by nám však ujít důležitý rozdíl: spíše než z ocele je Sládkova „kotva“ z chvějivého lidského citu. Jak srozumitelná je představa „útiší“ i „přístavu“ z hlediska člověka hledajícího „v duši mír a klid“ nebo (v naší sbírce hned za zmíněným sonetem v básni *Pod hvězdám nebem*) blízkost Kohosi, k němuž se lze s důvěrou upnout. Bývají citovány a různě interpretovány verše Sládkovy básně *Můj Bože*. Pro Vojtěcha Jiráť (v několikrát už citované studii) je Sládkův Bůh, jak je oslovován v této básni, přístupný „toliko citu, ne rozumu“. Ve výkladu Martina Cyrila Putny je Sládkova vzdálenost církevní věrouce vyložena jako „případ básníka s Bohem o samotě“ (Putna 1998). Ať tak či onak pochopeny, dotvrzují Sládkovy verše v básni *Můj Bože*, že jejich vnitřní významové napětí je na jakoukoliv schematickou tezi neprevoditelné: *Já s miliony žalných duší / též marně hledím nahoru; / jen srdce mé Tě v sobě tuší, / a to je plné rozporů. // Dnes doufá, zítra naděj šlape, / dnes věří, zítra bezděky / jak oslepené ve tmách tápe, – / Tys v něm – a přec tak daleký!*

Víra ujišťuje, rozum nepřestává klást otázky. Naposledy citovaná báseň vyslovuje napětí mezi obojím. K neotřesitelným jistotám se upíná *Nápis*, blízký ještě *Písním smutečným*, *Odevzdání* či *Smír*. Dominantním číslem tohoto zaměření je básnický klenot *V náručí boží*. Do tří úsporných melodických trojverší a do umocněného setkání několika klíčových, každému dobře známých slov, promítl zde básník své upnutí k transcendentnu, jako by i v něm šlo o to nejsrozumitelnější – o návrat do bezpečí domova: *V náručí boží, odkud jsme vyšli, / večer se všichni sejdemě zas; – / kdo by se děsil, kdo by se třás? // Z oteckých paží, z otcova domu / byli jsme na mžik posláni v svět; – / kdo by se obával vrátit se zpět? // Po trapné pouti navždy zas domů, / nikdy, už nikdy v tu chladnou dál! / V náručí boží kdo by se bál? –* Náboženskou vírou zcela prodchnutý je závěrečný sonet *Tys dechnul na prach země*. V souhlasu se zvolenou formou je v něm rozvíjena složitější meditace. Je připomenut biblický motiv stromu poznání, za jehož přisvojené plody musí člověk zaplatit svou smrtelností. Přijal svou sudbu, nezbažil se však otázky: *Však to Jsi neřekl, do věků všech / zda prachem zůstanu se vrátě v zem, / neb tmavou nocí v nový projdu den*. Pokorná víra odkládá i tuto pochybnost: *Leč určil-li, že den se skončí dnem, / dals den i věčnou noc; – jsem spokojen*.

Netázající se víra v této básni triumfuje, nevyplňuje však celou sbírku. Lyrický subjekt v ní vypovídá o širší a složitější lidské zkušenosti. Nevyhýbá se jejím „těžkým chvílím“, ať už spojeným s tělesným utrpením nebo s neklidem duše a s pochybnostmi o smyslu vlastní existence (*Tříšť, Sloky*). Z jejich dna se pozvedá potřeba osobní statečnosti (*Trp*) a vědomí přináležitosti ke společnému údělu (*Vanitas, Nechme jiné žít*). Ke slovu se dostává básníkův vztah k přírodě, k lidskému utrpení, k tvořivé-

mu činu. I do této pozemské perspektivy se ovšem promítá potřeba transcendence, přijímá jen různá jména. Jednou je tím vztažným bodem „duch“ (*Nad květinou*), jindy „srdce života“ (*Buď klidno v duši*), jindy „moře věčných proměn“ (*Když z tváře žití luzná maska spadla*). Vzpíná se k ní „žár v srdci“ (ve stejnojmenné básni) i „tesknost smířlivá“ (*V rozpuku*). Na vesmírný princip povýšený smutek (*Vanitas*), ale též láska (*Smír*). I ve své soustředěnosti na několik základních témat je tato sbírka až neuchopitelně proměnlivá.

Dva útvary, každý z nich svým odlišným způsobem, vycházely vstříc básníkovi touze vyslovit plnost bytí, k němuž náleží i smrt: sonet a píseň. Sonet mu nabízel možnost aktualizovat samo větné významové členění a sevřít pevným schématem rýmů a strof významovou mnohost předváděných představ i vlastního dění myšlenky. Tak je tomu v básni *Můj rov*, která nás záplavou životních detailů přivádí na okraj „moře všeho zapomnění“. Tak je tomu v pozdějším sonetu *Sosna*, v němž nejvýmluvněji hovoří samy významové přesahy a intonační zlomy: *Tak stálas věky. – Ale přijde den, / kdy houkne topor. – Znik tvých větví zpěv, / pták, duše, prch. A tich tvůj leží knen. / Pak, ať jsi žďár, či krov pro lidský byt, / či víko chudásovu na rakev, / dej všem svou pevnost, sny – a potom klid. – V písni se významy rozeznávají paralelami a opakováním; větné a významové členění je podřízeno stavbě sloky. Tak je tomu třeba v básni *Tiše: Ještě trochu lásky těm, kdož byli moji, / ještě pozhnání kraji, v němž jsem vzrost, / ještě trochu práce, a po všem tom boji / čekat tiše, tiše, smrt až řekne: dost. Splynutí s vlnami života se v písni děje nehledaně; vyplývá (v závěru básně *Od roka do roka*) už ze souznění hlásek: *Tich do jich prchavých / hleděl jsem duh, – / tiše jsem zašeptal: / Jsi jejich druh.***

4 NOVÉ SELSKÉ PÍSNĚ, 1909

Verše napsané po vydání *Spisů básnických* (1907) zařadil autor do sbírek *Nové selské písně* a *Lethe* a jiné básně. Vyšly pospolu ve Dvou knihách veršů v roce 1909. Dobou svého vzniku a publikování v časopisech jsou si blízké a zčásti se překrývají. Svým tematickým zaměřením a převážně i výrazově jsou však rozdílné. V *Nových selských písních* jsou několik na dřívější sbírky navazujících linií. Doznívá v nich lehká popěvková poezie Starosvětských písniček a *Směšky*, vracejí se zde však také motivy *Selských písní*, někdy i ty vážné, meditativní, odkazující k *Písňím smutečným*. Povrchnější a jednostrannější je ráz selství, k němuž se autor přihlásil v několika číslech závěru sbírky (*Kupředu, Zelený prapor, Mladé krvi*). Za „frázovitě deklamace“ je považoval už Arne Novák (v *Přehledu 1909/10*); spíše než básnický čin dokládají autorovy rostoucí sympatie k agrárnímu hnutí. V agrárních časopisech *Rozkvět*, *Venkov*, *Cep* otiskoval Sládek své verše poměrně často, jak o tom podrobněji informuje ediční poznámka. I mezi nimi najdeme ovšem básně hodnotné a trvaleji platné. Řada básní zařazených do naší sbírky vyšla poprvé také v jiných časopisech: *Odkud – kam, Zrno, V hoři* a *Hvězdný večer* v *Moravskoslezské revui 1907/08*, *Jdou ženci* v *Máji 1908*, *Pasačka* ve *Zvonu 1909*, *Píseň o staré peci* v *Osvětě 1909*.

Považoval-li F. X. Šalda už v roce 1893 Sládkovy ohlasové sbírky za jistý anachronismus, platí to v nemenší míře o vnějškovém napodobování postupů lidové poezie v této Sládkově sbírce. Musíme ovšem dodat, že za maskou anonymního zpěváka (respektive zpěvačky, protože tou, která se v těchto písních svěruje, je většinou venkovská dívčina) roz-

poznáme teď častěji povědomé rysy básnickovy vlastní intimní lyriky. Hranice mezi ní a ohlasovou stylizací je někdy značně neostrá, obojí se mísí i v rámci téže básně. V určitých případech je naše rozhodnutí snadné. Imitace lidového podání milostného dialogu je v nich nejednou vnější a konvenční. Taková je například poslední strofa básně *Pověz mi: A že já tě ráda mám, / kdo ti řek, můj rozmilý? / „Byly to dvě hvězdičky, / co ti z očí zářily.“* S podobnou schematizující rutinou je stylizováno dívčino *Ne* – (ve stejnojmenné básni), abychom uvedli příklady nejmmluvnější: *Ne! – kdybys prosil tisíckrát, / tu hubičku ti nechci dát; / matička říká, děvče ctné / že nesmí, – tedy ne a ne!* – Podobné veršičky bychom spíše hledali ve Starosvětských písničkách nebo ve Směsce.

Z ohlasového krunýře se vyprošťuje intimní lyrik: *Tu růži stolistou / jen otrhej si ty, / a lístek po lístku / dej čerstvý na své rty.* Ohlas přechází v umělou píseň, jejíž zcela určitý lyrický subjekt se prozrazuje příznačným detailem: *Porosené chrpy / v poli na souvrati – / vždy těch smutných očí / musím vzpomínati.* Báseň *Luh, luh zelené* potvrzuje – rázem motivů, pojmenování i rýmů – jeho přítomnost už zcela nepochybně: *Dál než hory v dálavě, / dál než slunko v mrákavě: / a mně v očích nechaly jste / slz jak rosy na trávě.* – V proměňující se míře ohlasových a intimně lyrických prvků jsou stylizovány básně první třetiny sbírky (až po titul *Zpěvák mluví*). Báseň *V lese* napovídá (výslovně už svým mottem) vzdálený inspirační zdroj takového mísení: skotského básníka z druhé poloviny 18. století Roberta Burnse. I ten byl ovšem – ve Sládkových překladech i v jeho vlastní poezii – spojen s jadrností české písně.

Druhou skupinu představují básně navazující na meditativní polohu Selských písní, na její vyústění v Písniích smutečních a ve sbírce *Za soumraku*. Cha-

rakterizuje je snad ještě nápadnější gnómická stručnost: *Od jara k zimě / květ má svou dobu; / tak od kolébky / člověk jde k hrobu.* Takové jsou *Odkud – kam, Zrno, Co z prachu vzešlo*, ale také (bez záhrobní motivace) *V hoři*, pouhé dvě strofy se zkrácenými sudými verši, jejichž závěrečná jednoslabičná slova svou tíhou na čtenáře doslova dopadají: *U nás pláčou jenom ženy, / muž je tich; / vzlykot v prsou uzamčený / bouří v nich. // U nás dlouho mrou jen ženy; / hořem tup / klesne muž jak vyvrácený / v bouři dub.* K básním této skupiny lze přiřadit ještě *Tiché pole, Spravedlnost* a do nadčasové monumentality pozdvíženou selskou píseň *Pole*. K maximální stručnosti výrazu se v ní přidává ještě něco navíc: podmaňující melodičnost.

Jistě dobrou polovinu sbírky zabírají motivy venkovského života, ať už jsou pojaty ohlasově (*Selská dívka, Pasačka, Výjezd*) nebo jako žánrové, někdy meditací prohloubené obrázky, navazující na obdobné polohy dřívějších Selských písní (*Hvězdný večer, Co dělat, Zvony, Ženci, Poslední vůz, Volci*). K Selským písním se ovšem hlásí rovněž básně s tematikou rodové kontinuity (*Dluh, Moje děti*) a stavovské hrdosti (*Pluhu, Oráči a mlatici, Za tři tisíce roků*). O jejich básnický méně zajímavém, frázovitým vyústění v básních *Kupředu, Zelený prapor, Mladé krvi* jsme se už zmínili. Stranou zůstalo nemnoho: z dětské perspektivy viděný život na vsi (*V dětském koutku I – VI*) a citem věčnosti nesená báseň *Matce*. – Úvodní *Vracím se k vám, rodná pole a závěrečná Píseň o staré peci* rámcují různorodé venkovské motivy této sbírky jako nostalgickou vzpomínku.

Z dobové kritiky jsme už připomněli odmítavý soud Arne Nováka. Vyšší hodnotu přiznal v této sbírce jen nemnohým číslům, spíše těm, jejichž motivy byly rozvedeny v Písniích smutečních. Ve Stopě 1910/11 referoval o Dvou knihách veršů Artuá

Drtil. V Nových selských písních ocenil melodičnost a „lehoučkou humoristickou ambicí“. Vytknul autorovi, že jeho „obsahové pojmy“ jsou často *loci communes*. V porovnání s Herbenem a Holečkem je pro něho Sládek v zobrazení venkova „žánristou konvenční ražby, idylikem a iluzionistou“. Také podle J. Krejčího v Naší době 1910 (pod šifrou -ejč-) Sládek „idealizuje na úkor reálnosti selských motivů“. Ještě jednoznačněji, jako „snadnou improvizaci dle vzorů lidové bukoliky“, odsoudil tuto sbírku Kamil Fiala v Moderní revui 1909/10. „Názory selsky stavovské, dosud liberální a pokrokové, ale s konzervativními odstíny přezrálosti“ konstatoval v Novině 1909/10 Otokar Šimek. Kladný byl referát V. Červinky ve Zlaté Praze 1909/10.

5 LETHE A JINÉ BÁSNĚ, 1909

Poslední Sládkova sbírka vyšla ve Dvou knihách veršů spolu s Novými selskými písněmi. Větší část do ní pojatých básní otiskl časopis Zvon v osmém až desátém ročníku (1907/1908 – 1909/10), menší počet byl publikován v šestém a sedmém ročníku Máje (1908–1909). V jiných časopisech se objevily Sládkovy básně z Lethe jen vzácně (*Útočiště v Květech* 1909). I v tomto směru se potvrdil odlišný ráz sbírek sdružených zde pod společným titulem: orientace na agrární časopisy a venkovskou tematiku ve druhé knize mizí. Kromě intimní lyriky vyplňují sbírku reflexe a meditace vyrovnávající se – ať už v náročnější formě sonetu, nebo v prostší a melodičtější písní – se závěrem lidského života. Sklon ke gnómičké stručnosti posouvá někdy Sládkovy verše k „nápisu“, zasahuje však i do jeho pojetí balady. Kromě toho se v druhé polovině sbírky představilo

několik básní s dobově motivovanou sociální tematikou, k níž se ovšem Sládek přibližuje po svém, převážně meditativně a lyricky.

Sbírka není členěna do tematicky nebo žánrově rozlišených oddílů, jak tomu bylo například v básnické knize V zimním slunci, přece však v ní můžeme rozeznat několik odlišně laděných okruhů. V prvním z nich pokračuje a dospívá k jistému vyvrcholení spor, který dramatozival už předchozí sbírku Za soumraku. Konec lidského života, který se básníkovi zblízka připomněl po otcově smrti, vyvolal znovu potřebu vyrovnávat se s tím, co uniká našemu poznání, na co se můžeme jen ptát nebo čemu můžeme jen věřit. Básně úvodního bloku jsou předznamenány (v básních *Otci I, II a Dotrpěno*) perspektivou prosté a mužné víry toho, koho „jak dělníka do žití vinohradu poslal Pán“. S motivy Písní smutečních souzní v poslední z jmenovaných básní „věčnosti brána“, drsnou zemitost Selských písní zde připomene „sosna“ klesající „pod toporem“. Otcova smrt však našla také svou specificky slovesnou ozvěnu: ve verších básně *Dotrpěno* se rozezněla pevně ražená, na závažnost svého významu důraz kladoucí čtyřslabičná slova jako „dotrpěno“, „dokonáno“, „naposledy“, „pooddychlo“, „vykoupení“.

Do téhož úvodního bloku patří ovšem též básně, v nichž si lyrický subjekt připouští pochybnosti a otázky, které se s jistotou tradiční víry nespokojují. Otrásají jejím navyklým pojetím nejen přímo vyslovenými myšlenkami, ale též zřetězením představ, naléhavostí slov uplatněných na začátcích a na koncích veršů: *Žádné světlo, žádný stín / ani ctnosti, ani vin, / žádná sláva činů tvých, / ani kletba za tvůj hřích. // Ani postesek, ani kvil / od někoho, kdo tu zbyl; / žádná ticha, žádný klam, / že se jednou sejdem tam. – // Aby nohy šlapaly / přes tvůj rov a neznały, / že tu spíš; –*

a byls jim jen / jako ten, kdo nezrozen. Podobně jako právě citované verše (*Kdyby tak*) je zaměřena báseň *Až bude skončeno*. Také v ní se vracejí neodbytné otázky: „Zamžené dálaavy, hvězdnaté výšiny!“ – / Doufají, zoufají... nic neví jediný. Zůstává jediná jistota: Země se přichýlí – zas matka – k dítěti: / Ze země nepřádu, / jen z lidské paměti. Jako pouhý příslib jitrního svítání otvírá „bránu z žiti“ smrt v básni *Šeré sestry*, „temnou branou“ smrti prochází vzpomínka na zašlé štěstí a mlhavý, snový příslib nového setkání s tou, která je představovala (*Návrat*). Vzápětí však opět v sonetu *Večer* naléhá na básníka „četa sov – hlodů bolestných –“, a „hvězda naděje“, odervaná výrazným intonačním zlomem, „zachází“. Osobní motivace těchto proměn je zřetelná: na jejím dně je tělesné utrpení, které, jakkoli statečně překonávané, převrací v tísňových okamžicích role života a smrti: teprve smrt vyvádí člověka „zpod biče tyranova“ a stává se pro něho „mhavozářnou spasitelkou“ (*Život a smrt*). Až k řecké mytologii se vrací sonet *Lethe*, propůjčující titul celé sbírce. Také blízkost této řece zapomnění příslibuje básníkovi konečný klid, avšak za cenu odcizení se všemu a všem. S představou vplynutí do „moře zapomnění“ (*Svým písniím III*) soupeří v básníkově poslední knize potřeba určitějšího pojetí konce lidského života. Nad úděl utrpení se pozvedá „z hlubokosti duše zdrané“ odevzdání se (*De profundis*), upínající se k božímu míru jako k vyústění všeho (*Dals mi, Pane, míru let*). Touha po „útiší“, po bezpečí otcovské náruče, vyjádřená naléhavě už v předchozí sbírce (*V náručí boží*), je teď podepřena biblickými symboly lodi ohrožené bouří a přístavu, k němuž ukazuje cestu maják víry (*Byls kotvou milionů*). Slovy „Slyš, neptej se – a věř!“ končí báseň *Útočiště*. Ve Sládkově básni to není vnější příkaz, nýbrž tečka za samomluvou, z níž je patrné, jak

niternou potřebou bylo takové rozhodnutí podloženo. Je to víra, která se má stát oporou života a musí být v životě vždy znovu dobývána: mužností, soucitem, schopností vcítění a rezonance s druhými bytostmi – a v neposlední řadě tvořivým činem. Pro tyto polohy najde básník ve své poslední sbírce bohaté odstínění.

Nejprve se tak stane ve skupině básní věnovaných své ženě (*V ranním slunci, Píseň, Hrdličko moje*). V umně kombinovaných střídavých a sdružených rýmech pětiveršové strofy první z jmenovaných básní se ohlašuje znovunabytá rovnováha: *Jak to svítá v duši, plá, / jak ten tupý hlod v ní ztich, / v úsměv se ta bolest zlá / vyzořila na rtech mých, / čerovánek zrudlí sníh!* Jakoby zbaveny tíže, v letných dotycích jednoslovných rýmů vyznějí verše *Písně: Čarovný se motýl mih / v snění mé a hned se zdvih; – / ale co v něm pele zbylo / od těch křídel motýlích!* Obvyčejnost motivů i slov a nejprostší veršová řeč charakterizuje poslední ze tří básní věnovaných ženě (*Hrdličko moje*). Je to řeč opětovně nalezené důvěry v bytí, jež propojuje několik dalších básní, vycházejících z reálných motivů a směřujících k transcendenci pouhým náznakem myšlenky, dotykem představ a hudbou slov (*Svému čížkovi, Nápěv, Podvečer*). – V závěru vstupního bloku zaznějí občas verše bližší nápisu než písni. V básni pojmenované po jejím prvním verši čteme: *Jsou spočítáni dnové tvého žiti, / tvé mety stanoviště vytčeno / a člověk neodvrátí, co má býti / a vice nebude, než určeno*. Strohost takových veršů je jen zdánlivě neúčastná: soustřeďuje se k esencím životní zkušenosti, dotažené zvoleným výrazem až k obecnosti, za níž se však nemusí vytratit osobně zaujatý prožitek: *Život práce, smrt je klid; / nutno dříve žít než mřít, / dělnou rukou zkyprít zem, / nežli do ní ulehmem (Život)*. Někdy se tendence k epigramatickému vyhocení

životní zkušenosti spojí s výraznou subjektivní motivací. Tak je stylizováno zakončení všech strof básně *Bludné srdce*. Jejich poslední, důsledně vždy zkrácený verš připomíná refrén, je to však pouze refrén intonanční. I tak vyvolává významové napětí ve vztahu k myšlence předtím ve strofě rozvíjené, je vždy jejím nelitostným doslovením: *Tak chodíš k dveřím ode dveří; / jen cizota vstříc vychází; / a náhle podvěčerní šerí / tě zamrazí. // A vzlykneš sevřenýma rtoma / – ať nikdo jen to neslyší! – / A s láskou čekali tě doma / ti nejbližší! –* Tonalita jednotlivých básní je rozličná, přiklání se k výrazové průhlednosti (*Pod žití praporem*), nebo zůstává zakleta do jemného přediva souzvuků a kontrastů představ, do významových zlomů veršů jako v sonetu *Štěp*, v jehož nápovědích můžeme sice rozpoznat též autorovu reakci na přezíravost, s níž byla jeho pozdní tvorba přijímána („a nedbej, byť i zcela zapomněli“), jehož symbolický smysl se však rozvíjí daleko za takové vymezení: *– Stůj, kam Velký zahradník / tě vsadil, jarem uzkvétej, létem chlaď / a na podzim svůj plod nes nečervavý.*

Básník reagoval i v této sbírce na hromadné sociální dění své doby. Rozsáhlou skladbu *Na pochodu* uvádí novinovou zprávou o popravách v Rusku po potlačené revoluci roku 1905; rozvádí především ty momenty jemu vzdálených událostí, které jej pobouřily jako člověka a křesťana. Odmítá bratrovražedný boj, dovolává se smírné lidskosti a věří v její budoucnost. Podobný postoj zaujímá k válečným konfliktům vůbec (*Před bitvou*). Pádnost krátkých veršů sdružených do osmiveršových strof (a-b-c-b-d-e-f-e) vyjadřuje (jako už několikrát předtím, zde pouze vytríbeněji, sevřeněji) básníkovo důsledné odmítání války jako takové: *Ať zbude vítězství / tomu neb tomu, / kdo padne, zůstane, / kdo živ, jde domů. / S každým z nás budou se / za rodným prahem / loučit co*

s mrtvolou / neb vítat s vrahem. – Blízká abstraktně alegorizujícím „otrockým“ motivům Svatopluka Čecha, ale pronikavější je Sládkova apokalyptická vize vzpoury utlačovaných v básni *Sen*. Spíše sentimentálně zabarvenou žánrovou kresbu připomínají básně *Psaní* a *Na bouřanici*, poslední z nich s dobově aktuálním tématem nezaměstnaných dělníků. Sládkův básnický talent se přesvědčivěji uplatnil jinde.

Motivy sebeuvědomující se lidskosti (*Srdce*), odpovědnosti člověka za vše živé na zemi, „zvěť i strom“ (*Jsmě přec jen bratři, Laň*), stojí v čele závěrečné skupiny básní. Návrat k lumírovské alegoričnosti (*Radost*) je v nich jen epizodou. Sobě vlastní básnický výraz našel Sládek v jiném útvaru, v baladě. Nerudovi blízká, a přece už docela jiná, ryze sládkovská je řeč šestiveršové *Balady*, jakoby přímo navazující svým tvarem na lyrickoepický krystal *V koutku u zdi* ze sbírky *V zimním slunci*. Soustředěný účinek této kratičké balady lze už stěží vystupňovat: *Bledé dítě v jarní den / dývalo se oknem ven. // Na okně se pohnul květ; / motýlek tam kolem vzlet. // V zahradě se nehnul stvol; – / a tam k dveřím Smrt šla kol.* Sládkovskou ražbu mají i dvě další balady; ta první s námětem zrazené lásky (*Stará balada*) je tradičnější, ta druhá, *Všední balada*, patří ke Sládkovým básnickým skvostům. Tragický příběh matky, která v zoufalé situaci zardousí své dítě, je úspornou řečí Sládkovy lyrické balady sotva napovězen, a přece má (mimo jiné zásluhou neúprosně se vracejícího referénu „dítě mé“) právě ve své „všednosti“ mimořádně silný účín. K těmto lyrickým baladám bychom mohli přiřadit podobně náznakově laděnou báseň *V metelici*, sociálně obžalobný příběh lidského sebeobětování, uvedený zvukově sugestivním veršem Alfreda Tennysona „Moaning, moaning, moaning“.

Vracejí se motivy známé už ze dřívějších, přeložené jen do jiných situací. Báseň *Horník* připomíná *Hrob v pralese* z první Sládkovy knihy, báseň *Kam jít* má obdobnou pointu jako *Cikánské děvče* ve sbírce *Ze života: Kristus nebyl tam, kde byl oslavován obřady, „dlel s trpícími v jizbě setmělé“*. Zdá se však, že básníkovo dozrání je třeba hledat v této sbírce spíše tam, kde se rodí slova a verše pod tlakem hodnot teprve hledajících svou řeč. Takový je sonet *Mroucí květiny*, oslovující svými zklidněnými, do „tíšin věčna“ ústíci veršovými přesahy naposledy mrtvou Emilii. Tak – souzvukem nekonečna – promlouvají sdružené rýmy básně *Labuť*. Zaznívají jakoby už vzdálené všemu příliš určitěmu a hmotnému, jen smyslový detail „labuť bílá“ připomene jejich pozemskost. Sbírka končí sonetem nazvaným *Doslov*, shrnujícím to, co autor sám považoval ve svém životě a tvorbě za nejdůležitější. Svého definitivního, na žádný ukončující význam neredukovatelného vyslovení se však básníkův odkaz dočkal jinde, ve verších z října 1910, které už do své knihy nestačil zařadit. Vyšly (ve *Zvonu* 1914) až z jeho pozůstalosti: *Jen jednou a ne víc, / jen jednou a ne víc / mi ještě podívat se nech v tvou drahou líc, / a potom nikdy víc! // A pak ti sbohem dám, / a pak ti sbohem dám / a půjdu bez tebe a půjdu, nevím kam, / tak sám a sám. // A půjdu ještě dál, / a půjdu ještě dál / než tam, kde končí svět, až tam, kde končí žal, / kde s láskou končí žal.*

6 SLÁDKOVY PÍSNĚ O POSLEDNÍCH VĚCECH ČLOVĚKA

Sládkův smuteční cyklus (zařazený do *Spisů básníků* 1907 pod titulem *Písně smuteční*) má mimořádný význam. Dokládá, jak přesvědčivě byl jeho

autor schopen navazovat na daleko sahající tradici vlastním básnickým činem. Řadou příznaků hlásících se k anonymitě lidové poezie se jeho sbírka přiznává k písničce pohřební, jak je zachoval soubor Karla Jaromíra Erbena (Erben 1864) i pozdější vydání *Národních písní moravských* (Bartoš 1901). Postoupíme-li proti proudu času do minulosti ještě o něco dál, neujde nám, jak rozšířená byla pohřební poezie – umělá i lidová – za obrození (Červenka–Sgallová 2002). Pozoruhodný je zde soubor Jana Jakuba Ryby *Písně pohřební*, vydaný roku 1805. V oddílu označeném jako *Staré písně* najdeme doklady odkazující nás znovu do minulosti, k ještě hlubším kořenům funebrální poezie. Do lidové písně přecházel tento žánr ze starší tradice duchovní písně, jak ji dokládají kancionály bratrské i katolické, v nichž býval zpravidla „posledním věcem člověka“ (spojovaných v křesťanské eschatologii se smrtí, hroben, vzkříšením a posledním soudem) věnován samostatný oddíl. K písničce, které J. J. Ryba označil jako „staré pohřební“, patří například hned první z písní uváděných u Erbena: *Pojď, dušičko vyvolená, / drahou krví vykoupená! / Přijmiž radosti nebeské, / s námi rozkoše anjelské...* (etc.). S motivem duše vyvolené, vykoupené drahou krví oběti Kristovy, se setkáváme už v *Kancionálu amsterodamském* Jana Amose Komenského (1659). Pod titulem *Když se klade tělo do hrobu* čteme v Rybově sbírce pohřební píseň u Erbena jen nepatrně obměněnou (*Rozžehnejme se s tím tělem*), jejíž nejstarší záznam (*Rozžehnejme se s tím tělem*) bychom museli hledat až v *Kancionálu šamotulském* (1561). Rybovy písně pohřební (a ovšem nejen ony) dokládají mimo jiné, jak ustálené bylo již v jeho době rozřazení takových písní pro různé pohřební příležitosti: Na neviňátko, Na dítě dospělejší, Jiná na dítě, Na mladíka – mládence, Na děvče – pannu, Na star-

ce – stařenu atp. I tuto konvenci Sládek po svém přejímá, také ji však – stejně jako jiné vnější příznaky daného žánru – ve shodě se svým básnickým zaměřením přetváří.

Širší souvislosti křesťanské eschatologie, k níž patří písně pohřební a jejich stylové proměny v průběhu několika staletí, zde samozřejmě nemůžeme podrobněji sledovat. Nechceme ostatně Sládkův smuteční cyklus přiřadit k připomenuté tradici natolik těsně, aby nám za ní zmizela Sládkova osobitost a jedinečné odstíny jeho slovesného umění. Jestliže se Sládkovy verše tak či onak obměněné staly obecným vlastnictvím v mnoha nápisech na hrobech (nejobsáhleji je zaznamenala sbírka Antonína Šorma z roku 1939), svědčí to nepochybně o jejich univerzalitě. Je to však univerzalita zcela zvláštní. Charakterizoval ji výstižně Albert Vyskočil, když ve stati věnované cele tomuto cyklu připomněl: „Tato tvorba, zdánlivě neosobní, jakoby umělá, a dokonce programová, jen zhola po zevnějšku připomíná romantický ‚ohlas‘, jímž nikterak není a výslovně být nechce.“ V tom je autor pohřebního cyklu důrazně odlišen od Čelakovského. Zdánlivě neosobní objektivita Písní smutečních je nesená „vyrovnanými a pevnými rytmy“ Sládkovy lyriky osobní. Básník zde podle citovaného autora „nalézá slovo, jež se mu ozývá z lidu na osobní struně příbuzného ustrojení“ (Vyskočil 1947). Polarita osobní a nadosobní motivace je pro sbírku Sládkových smutečních písní zvlášť příznačná.

Písně smuteční byly podobně jako Selské písně napsány „jedním dechem“ a představují svébytný celek. Přece v něm však rozpoznáme řadu důležitých rozlišení. Kompozičně se zřetelně dělí na sedm písní k určitým pohřebním příležitostem (*K pohřbu panny, Malému dítěti, Jiná píseň dítěti, Mladé matce, Mládenci,*

Hospodáři, Starci) a na tři závěrečné duchovní písně s náročnějším zaměřením (*Bože, věčný správce všeho, Ubírám se z toho světa, Píseň o městě nebeském*). Už v té první skupině je patrné Sládkovo odchýlení od širě pojaté pohřební písně, která se stále více přizpůsobovala praktickým potřebám. U Jana Jakuba Ryby a ještě více ve sbírce Josefa Ulrycha (1825) je výčet jejich možných určení bohatě zpracován: *Na vesnického rychtáře, Na úředníka, Na učitele, Na duchovního pastýře* atp. Sládkův výběr je přísněji zaměřen k základním stavům lidského života. Závěrečné tři písně mají pak čistě spirituální ráz.

Na první pohled je v těchto písních všechno prosté a tradiční. Teprve ve chvíli, kdy se nás při četbě dotkne významová závažnost zvoleného pojmenování, sledu slov nebo jejich veršového uspořádání, zpozorníme: *Mé ruce jsou tak chladné, / mé oči zamčeny / a na čele mi vadně / můj výnek zelený. / A voní rozmarýna / a zvony smutně zní: / smrt ženich můj a hlína / mé lůžko svatební.* – Nejprostší přiřazování typických představ je nečekaně přetato v posledních dvou verších vypuštěným slovesem a přesahem, který doslova k sobě srazí slova „ženich“ a „hlína“. Postup jistě ne nový, běžný v lidové baladě, a přece mocně účinný právě ve spojení s tklivým lyrickým rázem celé básně *K pohřbu panny*. Jan Voborník v Osvětě 1908 referoval o právě vydaných Spisech básnických a při té příležitosti si povšiml též Písní smutečních. Přiřadil je snad až příliš jednoznačně k ohlasové poezii; verše, v nichž „panna nebožka“ zpívá o sobě: *jak vítř zčistajasna / když zlomí růže květ, / tak mladá a tak šťastna / již opouštím ten svět*, mu proto připadaly jako psychologicky neoprávněná „nevhodná komparace“. Zdá se, že přehlédl jeden důležitý rys těchto písní: do jejich anonymity může kdykoliv vstoupit a opět se v ní kdykoliv skrýt lyrický subjekt, jehož

přítomnost neustále cítíme, ať už – jako právě v tomto případě – mrtvý oslovuje živé, nebo naopak živí se stejnou důvěrností mluví se zemřelými.

Tak je tomu v obou následujících písních *Malému dítěti* a *Jiná píseň dítěti*. Prvky záhrobní a náboženské se v nich mísí s lidskou účastí a se slovy nejběžnějšími, ukazujícími znovu do života: *Budeš spáti nevesele / v hlíně pod travou, / už ti nikdo neusteje / měkce pod hlavou. / Tvrdou, ty můj andělku, / budeš mítí postýlku, / a už nikdy na úsvitě / zlaté slunko nevzbudí tě; – / sbohem, andělku! –*

Čtenář nebo posluchač nemusí samozřejmě nic vědět o mimořádnosti použité devítiveršové strofy, jejíž krátké trochejské verše (ty v Písních smutečných převládají) se zde rýmují v umných, svou formující moc doposledka využívajících konstelacích (zde například: a-b-a-b-c-c-d-d-c). A přece i tato osnova sehraje svou roli: vtiskne čtenářovým dojmům určitou pečeť, ráz nenáhodné ucelenosti. – V *Jiné písni dítěti* navozují sdružené rýmy v tříveršových strofách přímo nevyslovený význam jisté primitivnosti a starobylosti: *Nebot všechno v světě mine / jako zdání; v luhy jiné / jako tažná voda plyne*. Na výsledném dojmu se zde podílí nejenom tradiční strofický útvar, ale též v pohřebních písních častý motiv času – plynoucí vody. Je tvořivě obměněn. Není to již jen voda plynoucí (ani „honná“ jako v jednom starém nápisu na hrob), je to *tažná voda*, která ve Sládkově básni originálně pojmenovává pomíjejicnost všeho. – Dětskou upřímností, ale také zkratkovým dialogem balad se vyznačuje rozmlouvání se zemřelou *Mladou matkou*. Také v tomto případě je průhlednost zevní veršové formy (krátkých trochejských veršů sdružovaných v pravidelné osmiveršové sloky) jen zdánlivá. Očekávání mechanických rýmových shod je rozrušováno nenásilně,

ale účinně (rýmovým vzorcem a-b-c-b-d-e-f-e) ve prospěch živé řeči: *Tak stojíme tady, / velcí i ti malí, / jako bychom nikdy / vaši nebyvali! / Byli jsme, ach byli, / ale jak to bude, / když ty vaše ruce / scházet budou všude!* – *Píseň Mládenci* má opět jinou veršovou a strofickou organizaci. V sedmi pětiveršových trochejských slokách se zde loučí předčasně zemřelý se světem řečí nejen baladicky hutnou, ale využívající zároveň tradičních sdružených rýmů (a-a-b-b-b) k posílení hudebního účinku. V monotónním vyznívání *Písní smutečných* postřehl později F. X. Šalda (v *Novině* 1912) „rys přísně zadumané krásy“. Nalézáme ji třeba v takových verších: *Mládenci, již vemte hřeby, / víc mi není zapotřebí; / jedni rakev přiklopte, / druzí slzou pokropte, / třetí mar se uchopte.*

V písni *Hospodáři* se nejzřetelněji projevuje návaznost *Písní smutečných* na *Selské písně*. V šesti sedmiveršových slokách (a-b-a-b-c-c-b) je oslovován ten, kdo je u Sládky nejbližší Bohu, rolník. *Hospodáři*ova odpovědnost za zaseté zrno se v motivických obdobách dvou po sobě jdoucích strof promítá do vyšší roviny božího hospodaření s lidskými osudy. V této perspektivě získává rolníkova práce i smrt transcendentální, ale též lidsky útěšný rozměr: *Konec práce, konec boje, / strastí nocí, dnem / o nás, vše, co bylo tvoje; / smrt na poli svém / zavláčí si tvoje tělo, / jak se tobě zavláčelo / tvoje zrno v zem. // Ale Bůh, jenž hospodaří, / nenechá tě tlít, / na svém luhu rajskou září / dá ti vyklíčit. / Smrt jen kost chladnou paží, / Bůh si do stodoly sváží, / dá ti věčný klid.* – Pětiveršové strofy poslední písně této skupiny jsou věnovány *Starci*. Rýmové vzorce (a-a-b-b-a) dávají v pěti strofách této básně vyniknout konfrontacím veršů ukončených stroje jednoslabičnými slovy (1, 2, 5) a veršů ukončených slovy dvojslabičnými (3, 4). Vždy jde o slova klíčová: už do jejich výběru a rozestavení je vložen

nadhled nad uzavírající se životní zkušenosti i duchovní perspektiva tohoto nadhledu: *Byl jsem mlád a byl jsem stár; / mnoho zim a mnoho jar / prožil jsem na tomto světě; / teď to všechno na odletě, / na luhu jak hlouček par. // Z prožitých těch dlouhých dob / všechno přešlo beze stop / za přáteli mého mládí; / jen ty moje dítky vsadí / hrstku kvítí na můj hrob// ... Na hory když soumrak pad, / po práci a pláči spat / odcházím ze světa víru; / v klínu země, v božím míru / odpočinu sobě rád.*

Poslední tři písně představují ideové jádro celého cyklu. V jeho výkladu se setkaly rozdílné interpretace. Tradici bratrskou vyzdvihl v prvních dvou písních Jan Blahoslav Čapek, k tradici katolické duchovní písně přiřadila Písně smuteční, a zejména tu poslední z nich, Anna Kellnerová. Brzy po ní publikoval svou studii o Písních smutečních Albert Vyskočil, ten se však jednotlivými texty podrobněji nezabýval. Zato se pokusil charakterizovat vztah Sládkova smutečního cyklu k baroku.

Anna Kellnerová ve stati Náboženská lyrika Josefa Václava Sládka (1946) napsala o těchto písních: „Ne, to není pouhá ohlasová lyrika, jak jsme ji zvyklí chápat v běžném slova smyslu. Ne nadarmo jsou věnovány tyto písně památce Julia Zeyera, věrného přítele básníka, jehož smrt byla pro Sládka těžkou ranou. Jejich prostota je stejně výmluvná jako dojemná. Sládek tu sestoupil až k samým kořenům. Chtěli-li bychom hledati jejich tradici, pak musíme jít hezky daleko, zejména máme-li na mysli tři básně poslední: *Bože, věčný správce všeho, Ubírám se z toho světa* a *Píseň o městě nebeském*. Právě tato báseň, která svou dějovou osnovou vede přes lidovou baladu o hříšné duši a Panně Marii až hluboko do středověku, je snad nejkrásnější a vpravdě Sládkova nejenom tou velkou prostotou, která nestrpí jediného zbytečného slova, nýbrž i myšlenkovým

pojetím. Kristus, slitovnick, přijímá na milost duši, jejíž hříchy smyla lítost. Pro ni se duše domáhá přístupu do ráje.“ –

Jan Blahoslav Čapek ve stati *Forma a výraz* v poezii J. V. Sládka (1932) rozlišil provenienci tří posledních, myšlenkově nejzávažnějších písní jinak než Kellnerová. Kdežto *Píseň o městě nebeském* „svým líčením pouti duše a jejího dialogu s andělem před branou nebeskou se blíží ideovým písním katolickým s odlesky legendárními, jsou obě předchozí písně intonace českobratrské; zvláště v písni *Bože, věčný správce všeho* slyším ohlas Žalmů Streycových a písní reformačních. Již titulní apostrofa je typická pro mnohé písně bratrské, tak například Žalm 43. Počíná invokací *Bože můj, spravedlivý soudece*; ještě podobnější vzývání Sládkovu jest píseň *Bože, soudece světa všeho* z roku 1659 anebo *Správce času i věčnosti* z Citary sanctorum. I formálně se blíží obě písně některým dokonalejším plodům bratrských zpěvů kostelních, i obsahově touha po klidném spočinutí v Bohu v písni první a touha po obecnství s Bohem v písni druhé... Sládkova píseň *Ubírám se z toho světa* má stejnou stavbu sloky, počet slabik i sdružené rýmy jako obsahově a částečně i obrazově příbuzná *Aj, jak mívá kvapným letem* od Jana Blahoslava (*Zpěvník žalmů a písní duchovních, píseň 297*). – Tradice tvaru poukazuje v závěrečných písních Sládkova cyklu opravdu hodně daleko.

Samostatného rozboru by si zasloužila studie Alberta Vyskočila Sládkovy Písně smuteční, pojatá do jeho knihy *Znamení u cest* (1947). Její úvodní myšlenku o osobním a zároveň jakoby univerzálním a anonymním rázu Sládkových smutečních písní jsme již připomněli. V samotném cyklu zdůraznil Vyskočil dvojí souvislost: jeho eschatologický ráz „tak přirozený a nehledaný, jako básníkově době

odlehlý a cizí", a na druhé straně blízkost lidové písní. Vyskočil spatruje v Písních smutečnických (podobně jako předtím Arne Novák) „vrchol básnického vyznání sounáležitosti s domovem a s rodem“, bez níž by Sládkova fascinace smrtí nenabyla výsledné odevzdanosti, „která přijímá smrt s moudrou pokorou a hluboce zakotvenou věrou“. Méně přesvědčivý je Vyskočilův pokus o výklad přímé příbuznosti Sládkova cyklu s barokním anonymem. Nepochybná je v „subjektivizaci hrbitovni reflexe“, které si v této skladbě povšiml Josef Vašica (1938), a třeba i v některých detailech, například ve verších *Mustím jít sám / a nevím kam, připomínajících Sládkovo a půjdu bez tebe a půjdu, nevím kam, / tak sám a sám* (Sládkova *Píseň* z roku 1910, otištěná ve Zvonu 1914). Písně o posledních věcech člověka připomenuté Vyskočilem se však Sládkově poetice zcela nepochybně vzdalují výraznější smyslovostí své obraznosti a ovšem i líčením hrůz pekelných, od nichž náš básník zcela upouští.

Člověk zůstává i při vši pokoře vůči křesťanskému Bohu dření Sládkova vidění věcí – i těch „posledních“. Život pro něho není jenom to, co má být zapomenuto. Smrt přináší člověku konec utrpení a naději, že jeho život – vpjatý do nekončícího řetězce smrtí a nových životů – nebyl zbytečný. Tak jako v přírodě smrtí jedince nic nekončí, to ví venkovský člověk lépe než městský. Tato reálná zkušenost se promítala zcela přirozeně do posmrtných představ venkovana spjatého prací, životem i smrtí s „matkou zemí“. Bůh-Otec je pro Sládku především Velkým zahradníkem, hospodářem, a člověk „zrnem“ – kolikrát je ten obraz u Sládky opakován! – v nekončícím cyklu odcházení a přicházení. A nebe? Je pro našeho básníka transcendentální záštitou tohoto nekončícího, život obnovujícího

dění. Je to pomyslný úběžník všeho lidského usilování, bloudění i trápení. Sládkovo *město nebeské* má své místo ve víře těch, kdo se k němu upínají jako k záruce konečného rozlišení dobra a zla. Tak lze číst následující obrazy: *Do nebeského města / jde člověk ze světa, / a kvítím je ta cesta / a trním poseta. / Tam u bran stojí stráž / a duše se tam chví, / než andělům Pán káže, / by otevřeli jí. – Co jiného je v tom než odpovědnost člověka za dar života, co jiného než obava, že dar duše mohl být promarněn a dveře ráje budou pro toho, kdo se má za naplnění svého života zodpovídat, uzavřeny? Proto se duše třese: „Co, duše, tak se třeseš?“ / hned ptá se nebeštan, / „a klíče-li si neseš / od těchto rajských bran? / Neb do božského domu / sem bez nich nelze dál / vejít pranicomu, / ať žebrák, nebo král.“ A duše pozemšťanova odpovídá: „Co já ti, nebeštane, / ach, co ti říci mám? / Hle, nohy mé jsou zdrané, / klíč k ráji Bůh má sám. / Já trním šla a v hloží, / já duše neblaha, / na velké soudy boží / má rada nesahá.“ Člověku se dostává ze strany anděla vysvětlení, v němž je vyloužena též Sládkova vlastní představa lidem potřebného Boha: *Dí anděl: „Člověk v smutku / jest živ a umírá, / leč klíčem dobrých skutků / sám ráj si otvírá. / Ať trpím z boží rady / pln tiché pokory, / neb jeho hříchy tady / jsou těžké závoř.“* Potom je před nebeskou branou veden takový rozhovor: *A duše odpovídá: / „Mne hřích jak plamen žeh, / můj úděl byla bída, / a k Bohu jít mne nech / pro Syna Hospodina, / jenž za mne na smrt šel, / neb velká moje vina, / však větší byl můj žel!“ // A praví jeden v stráži / – má váhy v rukou svých –: / „Hle, skutky tvé se váží, / a těžký je tvůj hřích, / a na dobru ti schází; / již odstup od těch míst, / neb do bran rajských vchází, / jen kdo je svat a čist.“* Nepřehlédněme lumírovskou dikci posledního verše, nepřehlédněme však hlavně hodnotu pro Sládku-křesťana nejvyšší, protože obrácenou k lidskému utrpení, představu Boha-slitovníka:*

A Pán anděla slyší, / pláč duše slyší zas, / i zazní rajskou
 tiší / jak hudba jeho hlas: / „Když slzy vinu smyly, / je
 duše zas jak snít; / ji uveďte v tu chvíli / do sídel blaže-
 ných!“ – Poslední strofa humanizuje samo tradiční
 pojetí „sídlu blažených“. Cesta k němu vede skrze
 celý lidský život i smrt. A končí-li někde, pak přede-
 vším v tom, co obnovuje jejich smysl – slitování
 a milost: *Do města nebeského / je cesta daleká, / však
 v světě ni žádného / nemine člověka. / A v smrti okamžiku
 / až opustíme zem, / ó Kriste, slitovníku, / buď milostiv
 nám všem!* Zde nepochybně zvítězila plynulost nad
 „zajímavostí“, jindy tak příznačnou pro Sládkův
 verš, pro jeho „zápas o melodii“ (Čapek 1932).
 A svou účinnost prokázal – jako už v první písni
K pohřbu panny – na konci cyklu znovu použitý
 a vyznění závěrečné promluvy změkčující jamb.
 Jako bychom v něm měli opět uslyšet intonaci Slád-
 kových lumírovsky laděných veršů: *Ó noci, ty jdeš
 k sklonu / a brzo bude den / a z očí milionů / mráкотný
 strhneš sen* (báseň *V zimní noci* ve sbírce *Ze života*).

Řád se u Sládky rodí jinak než z vybičovanych
 barokních antitezí. Nesouvisí ovšem přímo ani
 s barokem evangelickým, i když něco z něho má:
 tu obřadnou vážnost, tu „intonaci osudové nutnos-
 ti“ (Šalda 1931/32). K té ovšem dospěl básník překo-
 náním svých vlastních žalů a trampot. Lidské utr-
 pení už tady na světě, ne až v pomyslném pekle,
 nalézá u Sládky svůj protiklad v tradiční křesťan-
 ské představě Soudu a milostivého božského vykoupce-
 ní. V básni *Ubírám se z toho světa* jsme zasaženi pros-
 totou a velikostí lidových balad s jejich těsně na sebe
 naléhajícími sdruženými rýmy (a-a-b-b), u Sládky
 jen znělejšími. S jejich strohou, ale plastickou (spíše
 epickou) obrazností souznějí také tyto verše: *Ubírám
 se z toho světa, / už je tady po všem veta, / marné vaše
 nařikání, / já už tady nemám stání. // Předivně a přetajem-*

*ně / ruka Páně dotkla se mě; / přistoup anděl k mému loži, /
 odvádí mne v město boží. // Podivně to město leží, / topole
 jsou místo věží, / černá zem kde vykopána, / to je k tomu
 městu brána. // Každého tu jíti mrází, / ale jenom tak se
 vchází; / tělo u brány se nechá, / duše k Hospodinu spěchá. //
 Hlahol trub až zazní k Soudu, / tělo prorhne tu hroudu, /
 milostiv jí buď, ó Pane, / po pravici Tvé at stane! // Amen.*

Vraťme se ještě k básni *Bože, věčný správce všeho*.
 Po stránce formální ji charakterizuje opět tradiční,
 ale umně obměněná sedmiveršová strofa s rýmo-
 vým vzorcem *ababccb*. Bůh je oslovován prosbou
 o slitování, která má pro Sládku příznačný ráz: *svatý
 mír dej těžké hlavě, / ať života po únavě / v Tobě spočine!*
 Už v první strofě této písně „zemřít“ znamená *zbovit
 se žití pout*, být povolán a odebrat se před boží soud.
 Následuje strofa s máchovským motivem, zde ale
 nalézajícím cíl: *Daleká se cesta zdála, / udeřil hlas hodi-
 ny, / přišla mi tak znenadála, / za okamžik jediný; / tělo
 zpět se vrací k prachu, / duše letí plna strachu / v nebes
 výšiny.* Všimněme si, jak epicky stroze je zazname-
 nán ten tradiční motiv strachu ze Soudu! Důvěrou
 v milost boží, důvěrou dítěte, které se vrací k otci,
 vyznívá třetí strofa: *Slabou jsi ji stvořil, Pane, / nemohla
 vždy letěti / po Tvé vůli svrchované, / hřích šel dobru vzá-
 pět; / ale Tys měl péči o ni, / slituješ se, jak se kloní / otec
 k dítěti.* Svatý mír „žití po únavě“ je jedním z vůd-
 čích motivů Sládkovy pozdní poezie. Zde získává,
 zobecněn formou modlitby či důvěrného rozmlou-
 vání s Bohem, patinu anonymity, která přísluší
 k duchovní písni, zejména k té pohřební.

Podivuhodné je vnitřní bohatství prostoty těchto
 písní. Povšimli jsme si jí letmo už v rozmanitosti
 strofických útvarů, projevuje se však také v rýmech.
 I v nich je založena na neustávající hře shod
 a neshod, na živé proměnlivosti, která se pozvedá
 nad pouhé schéma. Proměnlivý bývá počet slabik

rýmujících se slov (*rozmarýna – hlína*), rozdílů zaznamenáme při bližším pohledu v kvantitě i kvalitě rýmujících se hlásek (*mine – jiné – plyne, andílku – postýlku*), v nečekaně se střídající větší a menší plnosti jejich zvukové shody, stupňované někdy až k dřevnosti gramatických rýmů (*přiklopte – pokropte – uchopte*). Rýmové shody takto neustále, ač jakoby bezděky propracovávané, obnovují už svým vyzněním významové napětí rýmujících se slov – a v něm a za ním i toho, co je tak nepřímou vysloveno navíc (*ráno – dokonáno, bez útěchy – rodné střechy, krov – rov – na hřbitov, kmen – pokosen, mnoho jar – hloučky par, správce všeho – slzavého, zanechati – odebrati, z toho světa – po všem veta, naříkání – nemá stání, přetajemně – dotkla se mě, vykopána – brána*). Někdy si takové rozeznávající shody-neshody postačíme (vždy s určitou ztrátou) „přeložit“ do jednodušších významů. Jindy – tak jako v hudbě, s níž píseň zčásti sdílí svůj jazyk – zůstává jejich smysl spjat s jejich zněním natolik těsně, že jeho plnost, nebo lépe: až k nám pokračující pohyb záleží na každé hlásce. Rozpomínáme se na rýmy, které se do nás vryly, a můžeme si jen opakovat: *a duše se tam chví – by otevřeli jí*. Jemná vibrace naroubovaná na prostotu tradičního tvaru pohřební písně. Konejšivá a zároveň znepokojující. Dosahující k tajemství.

Sládkův cyklus vyšel jako samostatný celek až ve Spisech básnických (1907), a nebyl tudíž provázen obvyklými referáty v časopisech. Řada kritiků a badatelů se k němu nicméně příležitostně vyjádřila. Jako „podivně smutnou a krásnou poezii hrobu a životního mizení“ zaznamenal Písně smuteční Albert Pražák ve Zvonu 1905/06 v článku napsaném ke Sládkovým šedesátinám. – Arne Novák v Přehledu 1909/10 (pod šifrou A. N.) vyzdvihl Písně smuteční nad ostatní Sládkovy ohlasy prstonárodního

básnictví: „Inspirován tuto starožitnými našimi pohřebními zpěvy a patrně i tklivými naivnostmi lidových nápisů na křížích náhrobních, obměnil a rozvedl Josef Václav Sládek v mnohonásobném bohatství dvě základní lidové představy o smrti a odchodu ze světa: citově podloženou představu rozloučení se se všemi drahými a mravně náboženskou představu božího soudu. Zde dovedl upřítí svůj pohled na všechno podstatné a základní, zde dovedl rozvířiti svůj citový zdroj nejnosnějšími životními vztahy.“ V jaderném výrazu a v „bezprostřední melodičnosti“ těchto Sládkových písní rozpoznává A. Novák dědictví Erbenovo. – Emanuel Chalupný ve své monografii z roku 1916 považuje Písně smuteční za „nový oddíl Selských písní“. Sládkovy smuteční písně jsou podle něho „prodchnuté ne sice věrou církevní, ale křesťanstvím, jak si je český lid upravil“. – Ferdinand Strejček ve své monografii (ve vydání z roku 1948) řadí Písně smuteční poněkud přímočaře k ohlasové poezii, doprovází však svůj úsudek důležitou a upřesňující citací Sládkovy poznámky připojené (v 35. čísle Zvonu 1901) k prvnímu zveřejnění tohoto cyklu: „Napsal jsem písně v dnešním Zvonu otištěné pro náš vesnický lid. Vyslovit, co cítí, když ztrácí své nejdražší, jsem chtěl a v té hořké chvíli dát mu útěchu. Kéž ji najde, jako jsem ji našel já! Průvodu hudebního se ty písně dočkají, to vím. Přeji si jen, ať už je skládá kdokoliv, aby nápěv byl prostý, pravdivý a zbožný, jako je srdce našeho lidu, když očištěno zármutkem.“ V této formulaci se ukazuje Sládkova religiozita ve své pravé podobě: jako záležitost lidského srdce, naděje a víry v konečné dobro. A pokud jde o básníkovu přání, týkající se zhudebnění Písní smutečních, naplnilo se, jak víme, svrchovanou měrou.

V roce 1932 napsal Arne Novák do Lidových novin závažný článek Veliký lyrik. Dovolává se v něm Sládkova docenění, v němž nezapomněl ani na jeho poezii smuteční: „Při zádušních bohoslužbách zaznívají vždy častěji Foerstrovy sbory na jeho slova; po venkovských hřbitovech se čtou na pomnících elegické verše Sládkovy lidově obměněné. V této anonymitě živého odkazu se skrývá potvrzení jeho ceny a trvalosti, ale jak nepatrný díl Sládkovy lyrické tvorby je takto vyňat ze zapomenutí!... U Sládky jako u Nerudy se každý osobní zážitek lyrickou syntézou přetváří v typické dění věčně lidské.“ Z tohoto hlediska nazírá Novák i Sládkovu lyriku náboženskou: „Před Otokarem Březinou nebyl druhý lyrik u nás v tak stálém styku s Bohem a s věčností, se smrtí a s nadsmyslnou láskou nad smrt silnější, s nekonečnou spravedlností, která řídí svět, a se svrchovanou nadějí, jež udržuje člověka. Ve styku nikoliv myslitelském, nýbrž básnickém.“ – V doslovu k Selským písním a Českým znělkám z roku 1937 se A. Novák k těmto myšlenkám ještě vrátil a propojil je s erbovní sbírkou, k níž svůj doslov psal: „Sládkova poezie selská sousedí nejenom s jeho písňovými ohlasy prostonárodními, nejenom s jeho poetickou dumou a výzvou, ale i s jeho selskou lyrikou duchovní: Odkládáme čísla jako Z osudu rukou, Je sečten dnů mých řad, V lůno tvoje, syrá země a ,zamýšlíme se soustředěně na chvíli'. Jsme-li křesťany, zazdá se nám, že odkudsi zdá-li zní jako doprovod venkovského pohřbu velebné jednotvárná melodie Písní smutečních. Jsme-li však agnostiky pozitivistického rodu, šumí k nám do myšlenek a srdce skoro neslyšitelně, ale přitom naléhavě z podsvětí řeka Lethe.“

Sládkovy Písně smuteční nejsou jen odlikou předchozí tradice. Zvrstvihly ji prožitostí vlastního

osudu a mohoucností vlastní básnické řeči. Kořeny těch křesťanských eschatologických představ „posledních věcí člověka“ sahají ovšem hluboko do předchozích století – a k bibli. Sládkův křesťanský Bůh je tradiční. Svrchovaný básník „pohřební dumy“ však splynul s anonymní a starobyloou tradicí tak, že ji znovu oplodnil silou „mocného slova“. I do selsky využitých biblických metafor se v těchto Sládkových pololidových písních promítá motivace nej-osobnější: se smrtí vyrovnaná, věřící, ale též vedoucí zkušenost. Jak přirozené a neděšivé je zde to, co čeká člověka na konci jeho životní pouti! Víra v její smysluplnost přesahuje náboženské představy, s nimiž splynula. Religiozita Sládkových veršů má svůj hluboký lidský zdroj.

7 LITERATURA

- ČAPEK, J. B.: Forma a výraz v poezii J. V. Sládky, Časopis Českého muzea 1932; Sociální motivy v poezii S., Doba 1, 1945/47; Básník srdce, myšlenky a vůle, Naše doba 52, 1945/46; Básnická osobnost J. V. S., in: Záření ducha a slova, Praha 1948.
- ČERVENKA, M.: Die Semantik des Metrums im Werk vom J. V. S., in: Wiener slawistischer Almanach Band 8, 1981; Sémantika metra v poezii lumírovců, in: Slowiańska metryka porównawcza III., Warszawa 1988; o sbírkách Jiskry na moři, Sluncem a stínem, Selské písně a České znělky, V zimním slunci – in: Slovník básnických knih, Praha 1990; Fikční světy lyriky, Praha 2003.
- DYK, V.: J. V. S., nekrolog, Lumír 15, 1911/12, č. 10.
- HORA, J.: Dvacet let od smrti J. V. S., České slovo 28. 6. 1932 -> Poezie a život, Praha 1959.

HOSTINSKÝ, O.: Osvěta 1880, s. 83 -> Studie a kritiky, Praha 1974.

HRUBÍN, Fr.: J. V. S., Básně, edice a doslov, Praha 1954.

CHALUPNÝ, E.: J. V. S. a lumírovská doba české literatury, Praha 1916.

CHUDÝM DĚTEM, sborník (ročenka č. 56, Brno 1946) s příspěvky: V. Stupka, J. V. S. – básník sociální vnímavosti; Fr. Tenčík, J. V. S. dětem; J. Zahradníček, Nad knihami J. V. S. (báseň); A. Grund, J. V. S. časový a nadčasový; F. Strejček, J. V. S. ruchovcem i lumírovcem; J. Hrabák, Poznámky o S. verši a strofice; A. Vyskočil, Na okraji S. sebraného díla; I. Liškutín, „Čihař smrt“ v básnickém díle J. V. S.; A. Kellnerová, Náboženská lyrika J. V. S.; K. Štěpaník, Sládkova Antologie z amerických i britských básníků; J. Plavec, J. V. S. a čeští skladatelé; J. Kanyza, Básník a šlechtic; E. Vyskočilová, Několik vzpomínek na Marii a Helenu Sládkovou; Několik listů z paměti S. vrstevníka.

JANÁČKOVÁ, J.: Uzdy démonům, in J. V. S.: Tiché hovory, s. 211–225, Kalendárium tamtéž s. 231–283, Praha 1989; Moje Amerika, edice s komentářem, Praha 1998.

JANKOVIČ, M.: J. V. S., Praha 1963; Básník účinné prostoty, in: J. V. S.: Sluncem a stínem a jiné básně, Praha 1972, s. 262–280; uspořádání výboru Polní cestou, Praha 1971.

JELÍNEK, H.: J. V. S., Lumír 63, 1937, s. 461n.

JIRÁT, V.: Sládek, in Uprostřed století, Praha 1948

[1942], též in Duch a tvar, Praha 1967, s. 166–199.

KLÁŠTERSKÝ, A.: J. V. S., jeho život, lit. dílo a bibliografie, Praha 1922.

KRÁSNOHORSKÁ, E.: o Básních v Ženských listech 1875, s. 106; in Obraz novějšího básnictví českého, Časopis Českého muzea 1877, s. 66 a 296 -> Výbor

z díla 2, Praha 1956; České básnictví posledních dvou desetiletí, Osvěta 1896, s. 396–410 -> Výbor z díla 2, Praha 1956..

MÁCHAL, J.: Boje o nové směry v české literatuře, Praha 1926.

MUKAŘOVSKÝ, J.: Detail jako základní sémantická jednotka v lidovém umění, in: Studie z estetiky, Praha 1966 [1942]; Obecné zásady a vývoj novočeského verše, in: Studie z poetiky, Praha 1982, [1934]; Sládek, in: O motorickém dění v poezii, Praha 1985, s. 58–60.

NERUDA, J.: Básně, Národní listy 26. 3. 1875 -> Literatura 2, Praha 1961; Jiskry na moři, Národní listy 5. 11. 1879 -> Literatura 3, Praha 1966; o sbírce Světlou stopou v Osvětě 1881, s. 273–275 -> Literatura 3, Praha 1966; o sbírce Světlou stopou též Humoristické listy 22. 1. 1881 -> Podobizny 1, Praha 1951; ref. Na prahu ráje, Národní listy 17. 3. 1883 -> Literatura 3, Praha 1966; ref. Sluncem a stínem, Národní listy 17. 11. 1787 -> Literatura 3, 1966.

NOVÁK, A. : J. V. S. (psáno k úmrtí básníkovu), in: Myšlenky a spisovatelé, Otto 1914; Dvě kapitoly psané na okraji Sládkovy poezie, Topičův sborník 2, 1914/15, Sládkovo drama milostné, Lumír 1925, obojí in: Nosiči pochodní, Praha 1928; J. V. S. Praha 1920; Básník země, Lidové noviny 27. 10. 1925; Veliký lyrik, Lidové noviny 28. 6. 1932; J. V. S. K čtvrtstoletí od jeho smrti. Lidové noviny 26. 6. 1937a; Doslov ke knize Selské písně a České znělky, Praha 1937b; Ruchovci a lumírovci v boji proti křivdě a za právo, Praha 1938.

PALIVEC, J.: Poezie stále budoucí, Host do domu 1967, č. 6. -> též ve stejnojmenné publikaci, České Budějovice 1968.

PEŠAT, Z.: J. V. S. heslo pro Lexikon české literatury IV, rkp. Zde je mj. uvedena podrobná bibliografie

- dobového ohlasu jednotlivých básnických sbírek, který ve výkladu připomínám; Místo Sládkova Lumíru v rozvoji české literatury i ve sporech devadesátých let, in: *Tři podoby literární vědy*, 1998 [1988] a; *Česká moderna*, in: *Tři podoby literární vědy*, 1998 [1988] b.
- POLÁK, J.: *J. V. S., básník domova*, Praha 1945; *Americká cesta J. V. S.*, Praha 1966; *J. V. S., Život a tvorba*, Praha 1984.
- POLÁK, K.: *S. místo v české literatuře, Česká literatura 1957*, č. 2.
- PRAŽÁK, A.: *K 60. narozeninám J. V. S.*, Zvon 1906, s. 84, 98, 120, 135; *Za J. V. S.*, Zlatá Praha 1912, s. 530–531; *K stému výročí J. V. S.*, Moravská Ostrava – Vítkovice 1946.
- PUTNA, M. C.: *J. V. S. in: Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*, Praha 1998.
- STREJČEK, F.: *edice J. V. S., Americké obrázky a jiná próza I, II, s úvodem F. S., se S. autobiografickými črtami a s jeho korespondencí s J. Čelakovským*, Praha 1914; *Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880*, Praha 1915; *J. V. S., Jak žil, pracoval a trpěl*, Praha 1948 [1945]; *J. V. S. v Selských písních, Česká literatura 1956*, č. 2.
- ŠALDA, F. X.: *Překlad v národní literatuře (o Starosvětských písničkách a Směsce)*, *Literární listy 1893* → *Kritické projevy 1*, Praha 1949; *o sbírce V zimním slunci, Literární listy 1896/97* → *Kritické projevy 9*, Praha 1954; *Tři smrti (Winter, Schwaiger, Sládek)*, *Novina 5*, 1911/12 (*Kritické projevy 9*, Praha 1954; *Dva básnické osudy: J. V. Sládek a J. Vrchlický, Šaldův zápisník IV*, 1931/32.
- THOMAYER, J.: *Několik vzpomínek na J. V. S.*, *Zlatá Praha 30*, 1912/13.
- VÁCLAVEK, B.: *Lidová slovesnost v českém vývoji literárním*, Praha 1940.

VRCHLICKÝ, J.: *o S. první sbírce Básně, Lumír 1875*, s. 184; *J. V. Sládka Spisy básnické, Národní listy 24. 10. 1907.*

VYSKOČIL, A.: *J. V. S. 1912–1922, Česká revue 1922; Český žák Ameriky, Národ 1918*, in: *Básníkova cesta, Praha 1927 (s titulem S. americká pouť); Sládkův hrdina, Akord 12, 1945/46; Sládkovy písně smuteční, in Znamení u cest, Brno 1947; editor Sládkova básnického díla (podle vlastního uspořádání), Praha 1941 a 1945/46.*

Přátelské dopisy J. V. Sládka G. A. Vostrému z let 1867–1892, Literární archiv sv. 7, Praha 1972.

Vzájemná korespondence Sládek – Zeyer, ed. J. Š. Kvapil, Praha 1957.

Z ostatních pramenů:

BARTOŠ, Fr.: *Národní písně moravské, Praha 1901; Sto lidových písní československých s rozbory a výklady, Praha 1903.*

Databáze veršových forem české poezie 1795–1825 (M. Červenka – K. Sgallová), Ústav pro českou literaturu, in progress.

ERBEN, K. J.: *Prostonárodní české písně a říkadla (s oddílem Písně pohřební), Praha 1865.*

KOMENSKÝ, J. A.: *Duchovní písně, k vyd. připravil a úvodem opatřil A. Škarka, Praha 1952.*

Kvítka náhrobní. Sebral F. W. N (ovotný), Jindřichův Hradec 1848.

Láska a smrt. Výbor lidové poezie, uspořadali Fr. Halas a Vl. Holan, doslov J. Opelík, Praha 1984.

Náhrobní nápisy. Výbor ze sbírky A. Šorma, Týn n. Vltavou 1939.

Písně chval Božích, oddíl Písně pohřební, Šamotuly 1561.

NOVÁK, A.: Básnictví lidové , in: Dějiny českého písemnictví, Praha 1994 [1934].

Růže, kterouž smrt zavřela. Výbor z české poezie barokní doby, ed. a předmluva Z.Tiché, Praha 1970.

RYBA, J. J.: Písně pohřební, Praha 1805.

SUŠIL, Fr.: Moravské národní písně (oddíl Posvát-né), 4. vyd. Praha 1951 [1835].

VÁCLAVEK, B.: Lidová slovesnost v českém vývoji literárním, Praha 1940.

VAŠICA, J.: České literární baroko, Praha 1938; edi-tor publikace *Smrtí tanec*, Praha 1941; ed. *Písně o čtyřech posledních věcech člověka*, Praha 1944.

M. J.

EDIČNÍ POZNÁMKY

Třetí, závěrečný díl naší edice – Básně III – završuje vydání básnického díla Josefa Václava Sládka. Svazek obsahuje sbírky *V zimním slunci*, *Písně smuteční*, *Za soumraku*, *Nové selské písně a Lethe a jiné básně*.

První tři z těchto knih zařadil Sládek do druhého svazku svých *Spisů básnických*, vydaných r. 1907 u Jana Otty (druhé nezměněné vydání tamtéž a z téže sazby r. 1926), obě poslední, *Nové selské písně a Lethe a jiné básně*, vyšly pod společným názvem *Dvě knihy veršů* rovněž u Otty r. 1909, tedy už mimo Spisy.

Do třetího souborného vydání, již po Sládkově smrti, je pak pojal Albert Vyskočil, který v letech 1945–1946 vydal v nakladatelství Melantrich *Básnické dílo J. V. Sládka v pěti svazcích* (*Píseň domova*, *Obrazy*, *Na prahu ráje*, *Domov a básnické překlady Z cizích luhů*). Důsledné uplatňování editorova subjektivního hlediska v koncepci básnickova díla (zásahy do struktury i časové posloupnosti sbírek, ojedinele i do jejich textu) nás vedly k tomu, že při popisu vydání jednotlivých sbírek zaznamenáváme u Vyskočilovy edice jen difference v jejich skladbě.

Naše edice je v pořadí čtvrtým souborným vydáním díla J. V. Sládka. Také třetí svazek jsme připravili podle zásad vyložených ve svazku prvním (*Básně I*, 2004), které zde stručně opakujeme: Východiskem našeho vydání byly Sládkovy *Spisy básnické* (1907) a *Dvě knihy veršů* (1909), a to jak v uspořádání a podobě jednotlivých sbírek, tak i ve volbě základního textu; ten jsme porovnali se zněním všech předcházejících vydání, a pokud některé básně vyšly samostatně také časopisecky a byly nám

dostupny, tedy i s těmito otisky. Pomíjíme však přiležitostně časopisecké přetisky, na nichž neměl autor prokazatelně osobní účast. V edičních poznámkách ke každé ze Sládkových básnických knih uvádíme informaci o její genezi (sopsis časopiseckých otisků básní, počet a popis jednotlivých vydání) a dále zachycujeme ve výběru vývojové proměny textu, které zároveň dokládají hlavní typy autorových zásahů. V nich postupujeme chronologicky od znění naší edice ke zněním starším.

1 V ZIMNÍM SLUNCI

Sládkova sbírka *V zimním slunci* vyšla u nakladatele Jana Otty třikrát: poprvé r. 1897 jako 98. číslo knižnice Salonní bibliotéka, podruhé a potřetí (1907, 1926) jako součást druhého dílu autorových *Spisů básnických*. I když Albert Vyskočil uvedl počtvrté v *Písní života II* (edice *Básnické dílo J. V. Sládka*, Melantrich 1941) sbírku plným titulem, zasáhl velmi radikálně do její kompozice: zrušil rozdělení do čtyř oddílů, přičemž oddíl poslední (18 básní) vypustil celý a ze zbylého počtu 87 básní vybral pouze 71 čísel. Ve druhém, poválečném vydání *Písně života*, 1945, celkově pátém, připojil k básni *Naposled* dedikaci E. a rozšířil cyklus *Své matce* o devatenáctou báseň *Ach odpusť, matko, že můj žal...*; Sládek ji otiskl v *Lumíru* 22, 1894, spolu s dalšími čísly tohoto cyklu pod společným názvem *In memoriam*, ale do sbírky ji později nezařadil; její text uvádíme v ediční poznámce podle časopiseckého otisku. Zbylé 34 básně z této Sládkovy sbírky (*Aloisu Jiráskovi, Chrám svatovítský, Suchá větev, Píseň – Když jsme se loučili...*, *Sen lásky – Tak vešla láska v duši mou, Svou ruku v ruce mojí, Povědej mi, povídej, Na prsa tvá svou chýlím skráň,*

Mně zdálo se dnes o jezeru, *Spolu, Růžové listí, Čmelák, Do alba, Janu Nerudovi, Anima pia, Zlatá číše* a 18 básní čtvrtého oddílu) zařadil Vyskočil porůznu do dalších svazků své edice (*Obrazy, Domov*).

Do sbírky *V zimním slunci* vepsal Sládek dedikaci *Památce mé matky*; svazek obsahoval ve čtyřech číslovaných oddílech 100 básní (včetně čísel sdružených pod jedním titulem), z nichž autor v rozpětí let 1890–1897 otiskl 38 v časopisech *Lumír* (18, 1890: *Otka Přemyslova*; 19, 1891: *Janu Nerudovi, Píseň – Chci lásku tvou, chci v tobě žít*; 20, 1892: *Mělnická balada, Český Honza*; 21, 1893: *Čarovný hrad, Život, Vzdech, Děti, Jeseň, Deo lucis*; 22, 1894: *Suchá větev, In memoriam – Ty naše zvony duní jen a zní, Už bylas jak ta borovice, Po práci a po klopotě, Květ bílý staré na jabloni, Můj žal už není jako v mládí, Vlaštovky když odlétaly, Slunečko, ještě kolikrát, Co nyní jsi v tom světě jiném, Tři postavy*; 23, 1895: *Znělka – Jen v smyšlenkách je záhad plný svět, Anima pia, Čmelák*; 24, 1896: *Píseň – Když jsme se loučili, Tři sestry*; 25, 1897: *Ano – ne*), ve *Zlaté Praze* (10, 1893: *Starý brachu!*; 13, 1896: *Tak vešla láska v duši mou, Svou ruku v ruce mojí, Povědej mi, povídej, Na prsa tvá svou chýlím skráň, Mně zdálo se dnes o jezeru*; 14, 1897: *Chrám svatovítský, Dvě sloky, Heleně, Tkadlecká balada*) a v *Květech* (12, 1890: *Vzchop se k žití*); ostatních 62 básní vyšlo až v knize.

Při přípravě knižního vydání provedl Sládek v textu básní přejatých z časopiseckého otisku několik významově podstatných změn: zásah, jako je přepracování strofy, se dotkl básní *Chci lásku tvou* z cyklu *Své ženě, Čtyři bohatýři* a *Mělnická balada*, kterou navíc rozšířil o čtrnáctou strofu; u několika dalších, tematicky blízkých, sdružených pod společným názvem (*Své matce, Své ženě, Své dceři*), nahradil jejich původní časopisecký titul (byl jím nejčastěji

incipit) číselným označením (*Své matce*: II, X–XV místo incipitů, XVIII m. *In memoriam*; *Své ženě*: II m. *Píseň*; *Své dceři*: I m. *Heleně*); novým titulem opatřil Sládek také básně *Záhady* I m. *Znělka* a *Čtyři bohatýři* m. *Český Honza*. Časový údaj (15. XI. 1893) vypustil u několika básní z cyklu *Své matce* (II, X–XV, XVIII), dopsal jej však do podtitulu veršů *Janu Nerudovi* a *Anima pia*. Doplnil také dedikace k básním *Starý brachu!* a *Čtyři bohatýři* a roze-psal iniciály M. H. u básně *Růžové listí*; motto z Longfelowa připojil k titulu *Vzchop se k žiti*.

V počtu zásahů do textu převažují u těchto básní změny interpunkce, slovní náhrady, v menším počtu synonymické (např. *pošklebný* m. *úšklebný*, *Tu někdo řekne* m. *Tu padne slovo*), směřující nejčastěji k rozlišení významových rozdílů (*věčný mír* m. *věčný sen*, *zem čeká* m. *svět čeká* aj.), k věcnému zpřesnění (*měl ve svém štítu vína džbán* m. *měl místo štítu vína džbán, kde hláska stála* m. *kde zámek stával*) či k zjednodušenému a jasnějšímu vyjádření myšlenky (*chci, abys měla v duši klid* m. *chci duši tvé být jas a klid* aj.); podnětem k výměně byly i důvody stylistické, např. blízkost stejného slova nebo slabiky (šednoucí *lada* m. *uvadlá lada*) nebo snaha vyhovět metrické normě i za cenu jisté jazykové násilnosti (*proč přelét-na tvých tvorstev přes osení / tich neskoná tvých hvězdných na květech* m. *...neskoná tiše hvězdných na květech*). Při převodu do knižního vydání změnil Sládek také grafickou podobu všech sonetů: zatímco v časopise byly složeny ze dvou čtyřveršových a jedné šesti-veršové strofy, v knize bylo schéma sjednoceno na jednu osmiveršovou a jednu šestiveršovou.

Při redakci druhého vydání pro Spisy básnické (1907) upravil Sládek původní dedikaci sbírky, nový titul dal básni *Sněh na všem* m. *Vy oči* a roze-psal věnování u básně *Do alba*. Počet čísel rozšířil o pět (na cel-

kových 105): *Co teskníš* vybral z Lumíra 19, 1891, kde s názvem *Znělka*, nově pak připsal čtyři krátké básně a uvedl je pod společným titulem *Verše*. Ve srovnání s prvním vydáním zůstal text básní nezměněn. Při sazbě druhého svazku Spisů bylo nedopatřením porušeno pořadí veršů v básních *Dvě sloky* (chybně řazeno 1, 2, 5, 4, 3), *Hornická balada* (61, 63, 62) a *Tři sestry* (1, 2, 5, 6, 7, 8, 3, 4); opravu jsme provedli podle prvního knižního vydání.

Z vývojových proměn textu:

- 11 *Čarovný hrad*, v. 9–10: Ó moje skutky... [až] ... na svítání (2, 1) | Mé vzpomínky! – mé světlé naděje! / A já jen čekám první na svítání (č). –
- 16 *Život*, v. 4: tich neskoná tvých hvězdných na květech (2, 1) | neskoná tiše hvězdných na květech (č). –
- 26 *Jeseň*, v. 12: Tu někdo řekne: Stár! (2, 1) | Tu padne slůvko: Stár! (č). –
- 29 *Co teskníš*, v. 12–14: leč družný dělník... [až] ... byl mu zář (2) | leč u tebe kdys družný dělník stál, // ty zapomels už, jaks mu řek: „Bůh zdař!“ / Jemu ten pozdrav všechněch dnů byl zář. – (č). –
- 45 *Suchá větev*, v. 1–3: Suchá větev... [až] ... vzítí na ní (2, 1) | V jarním sadu větev suchá, / kdo by v světě o ni dbal, – / nemaje co na ní scuchá (č). –
- 75 *Své ženě*, II, v. 1–12: Chci lásku tvou... [až] ... úsměv na tvých rtech. (2, 1) | Chci lásku tvou, chci v tobě žít / tak čistší, lepší, nežli jsem, / chci duši tvé být jas a klid, / jež sám necítím v srdci svém. // Do žití vln, do žití run, / jak chvíle jsou a chvíle jdou, / buď láska tvá ti pevný člun, / kde mně vše bolnou záhadou. // Ó věř, ten štěstí zlatý květ / když není v žiti, on je v snech; / a mně – ať život plný běd – / jej kouzlí úsměv na tvých rtech. – (č). –

- 89 *Odsouzení*, v. 50–52: a v smíru... [až] ... dosáhnout (2)] a v smíru, s úsměvem jej hodí těm, / jichž ruka nemůže ho dosáhnout; / – snad za hračku jen, vždy však v útěchu (1). –
- 92 *Tři postavy*, v. 9–11: A za ním... [až] ... co kde vzrůstá (2, 1)] A za nimi, v zem tiskna rádlo, / spěl chmurný, nemluvný Stín / a zaoral vše, co kam padlo (č). –
- 109 *Čtyři bohatýři*, v. 43–44: jen když jim zapomene / na rodnou chalupu. (2, 1)] jen když jim Honza prodá / svou rodnou chalupu. – (č). –
- 112 *Otka Přemyslova*, v. 15: na její oči, hvězdy dvě, / tak skvoucí, dálné, ach dálné (2)] na její oči, hvězdy dvě, / tak skvoucí, dálné a dálné (1)] na její oči, hvězdy dvě, / tak dálné, tak dálné, tak dálné (č). –
- 117 *Mělnická balada*, v. 45: těch Karlů, ach, tak málo (2, 1)] to pro Čechy zde málo (č); v. 86–90: šeptá každý Mělničan... [až] ... v džbánu! (2, 1)] šeptá každý Mělničan, / když po víně se ptají / teď všechny vlasti Čechovy. – / Však hlesem nikdo nepoví, / to víno odkud mají. – (č).

Báseň připojená v *Písni života* (ed. A. Vyskočil) k cyklu *Své matce*:

Ó, MATKO, ODPUSŤ

Ó, matko, odpusť, že můj žal
jen němý nebyl, beze slov,
jak u toho, kdo miloval
a mlčky hledí v čerstvý rov.

Je cizím ti už lidský vzdech,
pláč nestihne v tvou velkou tiš,
a já to vím, že slov mých všech
květ na tvém hrobu je ti blíž!

Však velký stín mi v duši pad,
jak smrti křídlo přelétlo,
já vidím šero, cítím chlad
a zápasím zas o světlo.

Tys tam, kdes vyšla z Božích ruk,
tvůj vesmír jest a má je zem,
já tuším Jeho srdce tluk
a bloudím dál, neb člověk jsem.

Ty ve přístavu spočíváš;
na bludné trosce o svůj los
já třesu se a nevím, zdaž
tam u kormidla stojí Kdos.

A hledím hloub a v nebes tmář,
jak sláb se držím lanoví,
a v tísní duše volám Naň
a čekám, zdali odpoví.

2 PÍSNĚ SMUTEČNÍ

Roku 1901 zařadil Ferdinand Schulz do Ottovy knižnice Salonní bibliotéka, kterou tehdy řídil, jako její 55. svazek "třetí rozmnožené vydání" Sládkových Selských písní a Českých znělek. Mezi tyto dva celky vložil básník – při průběžném stránkování – cyklus deseti *Písní smutečních*, který však v titulu knihy nebyl uveden. Podruhé Sládek představil tento cyklus už jako samostatný celek ve svých *Spi-*

sech básnických (1907), kde vyšel i potřetí (1926). Počtvrté začlenil Písň smuteční Albert Vyskočil do čtvrtého svazku edice Básnické dílo J. V. Sládka (Domov, 1946) v nezměněném počtu i pořadí.

Naše vydání je páté.

Písň smuteční připsal Sládek *Památce Julia Zeyera* a jako motto jim předeslal pětistofou dedikační básně zemřelému příteli. Devět čísel vyšlo i s tímto věnováním v témže roce v prvním ročníku Zvonu (1901) pod společným titulem *Devět písní smutečních* a s podtitulem *Z nových selských písní*, desátou básně, *Píseň o městě nebeském*, otiskl autor v Osvětě (roč. 31, 1901).

Do prvního knižního vydání cyklu v *Selských písních* a *Českých znělkách* převedl Sládek tyto básně ve stejné úpravě (připsání, dedikační básně) a s minimem textových a interpunkčních zásahů. Jedinou závažnou změnou bylo rozšíření básně *Mládenci* o šestou strofu.

Teprve ve *Spisech básnických* (sv. 2, 1907), kde *Písně smuteční* vyšly podruhé, uvedl je Sládek jako samostatnou sbírku, zasazenou mezi knihy *V zimním slunci* a *Za soumraku*. Do její kompozice ani do textu už nezasáhl.

3 ZA SOUMRAKU

První vydání sbírky *Za soumraku* zařadil Sládek přímo do svých *Spisů básnických* (sv. 2, 1907), kde vyšla i podruhé (1926), v obou případech u Jana Otty. Dvě následující vydání, čtvrté (*Píseň života II*, 1941) a páté (*Píseň života*, 1945), připravil Albert Vyskočil pro edici Básnické dílo J. V. Sládka. Editor zúžil rozsah knihy z původních 81 titulů na 56, když spojil v jeden celek básně *Útěcha* a *** (*Když z tváře žití...*) s titulem první z nich a vyloučených 25 (*Štěstí*,

Jen jeden kvítek, F. X. Dvořákovi, *V zlatém slunci*, *Za Karlem Jonášem*, *Žalost*, *Stará romance*, *Hřibková balada*, *Dvě písně*, *V jarním slunci*, *Oddech*, *V rozpuku*, *Dítěti do památníku*, *Dítěti*, *Letní večer*, *František Palacký*, *In memoriam*, *Radost*, *Jabloň*, *V měsíci máji*, *Do památníku*, *Žár v srdci*, *Vanitas*, *Jaro* a *Na bojišti*) zařadil do dalších svazků této edice. V prvním vydání *Písně života* /1941/ uvedl Vyskočil básně *Beř vše* s titulem *Na poli žítí*.

Naše vydání je páté.

Do sbírky s datací 1907 vepsal básník věnování *Panu Josefu Hlávkovovi v upřímné úctě a lásce* J. V. S. Časový rozptyl časopiseckých otisků básní, které přešly do knižního vydání, je značný: nejstarší je *Mlčení*, které Sládek otiskl 1. 10. 1888 v 16. ročníku Lumíra, poslední, *Mé první knize*, je z 35. ročníku téhož časopisu (17. 11. 1906). Mezi těmito hraničními daty vyšlo 39 básní v Lumíru (roč. 21, 1893: *Žár v srdci*; 22, 1894: *Růže*, *Navždy*; 25, 1897: *Štěstí*, *Štěstí*, *Pohádka*, *Sosna*, *Znělka* – Tys dechnul na prach země), Světozoru (30, 1896: *Za Karlem Jonášem*), Zlaté Praze (15, 1898: *Hory*, *V těžké chvíli I–V* – Mrtvé ticho po dni tuhém, *Jarost*, *radost*, *síla*, *Jak to teskně vzpomínání*, *Šli lepší před námi*, *Tak přijde smrt co každodenní věc*, *František Palacký*; 16, 1899: *V měsíci máji*; 23, 1906: *Tříšť*), Zvonu (1, 1901: *Nechme jiné žít*, *Beř vše*, *co tvoje*, *Trp*; 3, 1903: *Tiše*, *Zimní píseň*, *Radost*, *Osudu*; 4, 1904: *Stará romance*, *In memoriam*, *Za šlépějí*; 5, 1905: *Jen jeden květ*, *Jarní pohádka*; 6, 1906: *Vanitas*, *Přes údolí slzavá*, *Od roka do roka*, *Večer*, *V náručí boží*, *Jaro*; 7, 1907: *Na útesu*) a v *Máji* (4, 1906: *Zprahlou cestou*, *Až bude krásný*, *slunečný den*); k těmto 41 básním připsal Sládek 40 nových.

Ve verších zařazených do knihy z časopiseckých otisků provedl autor řadu závažných i drobnějších změn: upravil tituly básní *Jen jeden kvítek* m. *Jen jeden květ*, *Mé první knize básní* m. *Mé první knize*, *Šli lepší před*

námi m. Šli lepší přede mnou, Beř vše m. Beř vše, co tvoje, Tys dechnul na prach země m. Znělka; báseň Žár v srdci dostala titul až v knize (v Lumíru vyšla bez názvu v rubrice Fejeton) a báseň *Až se navždy zamknou zraky* byla zařazena do *Tříště* bez původního názvu *Navždy*; autor škrtl také dedikaci B. D. v podtitulu básně *Mlčení* a číselné označení jednotlivých částí cyklu *V těžké chvíli*.

Při komponování sbírky provedl Sládek několik přesunů: neváhal rozrušit celek dvou skupin básní sdružených v časopise pod tituly *V těžké chvíli* a *Tříšť* a jednotlivá čísla zařadil do nově koncipovaných celků, tematicky stejnorodějších: v knižním uspořádání nahradil čtvrtou a pátou báseň cyklu *V těžké chvíli* novým textem a obě vyčleněné dosadil pak s malými slovními obměnami do jiných částí sbírky: čtvrtou (*Šli lepší před námi*) do cyklu *Sloky*, s incipitem *Šli lepší přede mnou*, a pátou (*Tak přijde smrt co každodenní věc*) na závěr *Tříště*. Do *Tříště*, kde ponechal sedm původních básní z časopisu (I–III, VI, VIII, IX, X) a kam připojil i jmenovanou závěrečnou báseň *Tak přijde smrt...* (XII), připsal nově čtvrtou, pátou, sedmou a jedenáctou strofu. Do cyklu *Sloky*, sestaveného pro tuto sbírku, přejal ze Zlaté Prahy – jak jsme uvedli – báseň *Šli lepší přede mnou*, ze staršího ročníku Lumíra (1894) dodal báseň *Až se navždy zamknou zraky* (bez původního titulu *Navždy*) a dopsal čtyři nová čísla.

Text básni neprošel ve fázi časopis-kniha většími změnami, třebaže vznikaly v rozmezí téměř dvaceti let. Rozsáhlejší náhrady jsme zaznamenali pouze v básni *Růže, V měsíci máji* pak eliminaci poslední, desáté strofy.

Z vývojových proměn textu:

- 161 *Růže*, v. 1–24: Ó růže... [až] ... neuvadne květ (1) | Ó, růže, růže, růže, / tak jest jich plný sad, – / a chceš-li jednu utrhnout / a chceš mi jednu

dát? / neb hled, mně všechny uvadly / a já je měl tak rád. // Ta růže, růže, růže, / co já ti za ni dám? / jen krůpěj rosy, dítě mé, / to všecko je, co mám; / neb květy vadnou vpodvečer / a rosa zbývá nám. // Ó, růže, růže, růže, / jak jest jich plný sad, – / však není jich, co vidím jich / tam na západě plát; – / nech svých zde být, já půjdu tam / si svoje natrhat. // Tak daleká k nim cesta, / ba dál, než končí svět, / a z těch kdo jednu utrhnu, / už nevrátil se zpět; / a žádný už tam neroste / a neuvadne květ (č). –

- 164 *Jen jeden kvítek*, v. 1–3: Jen jeden kvítek... [až] ... světlých snů (1) | Jen jeden květ z těch zašlých dnů / v té kráse nevinné, prosté, / jak z čisté duše, mladých snů (č). –
- 165 *V těžké chvíli*, v. 5: V soumrak žití co tu zbylo (1) | V soumrak žití co ti zbylo (č); v. 11–12: odletlo to všechno / v jeden oka mih (1) | odletlo to všechno / jako ptáci v jih (č); v. 28: hlodá jen a tupě bolí. (1) | jen, tak tupě, bolí, bolí. – (č). –
- 215 *V náruči boží*, v. 6: kdo by se obával vrátit se zpět (1) | kdo by se zdráhal vrátit se zpět (č). –
- 223 *V měsíci máji*, v. 19: on též tam bude bloudit (1) | jak ty tam bude bloudit (č); za v. 36 *eliminováno*: A srdce, zlaté ptáče, / svou bílou rukou stlač / a přistav kolovrátek / a před a před a plač. (č). –
- 227 *Tříšť*, v. 57–58: Tak přijde smrt co každodenní věc, / jak jitro, večer, jako práce kus (1) | Tak přijde smrt co každodenní věc; / jak oběd, večere, jak práce kus (č). –
- 230 *Sloky*, v. 14–17: Šli lepší přede mnou... [až] ... o list chudou (1) | Šli lepší před námi / a po nás lepší zbudou; / a o nás nebude / zem víc než o list chudou (č). –
- 235 *Žár v srdci*, v. 1–8: Žár v srdci... [až] ... než klid (1) | Žár v srdci, k dílu ruka zdravá, / když

„V boj!“ to slyšet hřmít, / jen kuj svou ocel do
řežava, / a sladko je to žít. // Však náhle sou-
mrak stmí se polem / a hesla necháš znít – / páž
těžká, srdce choré bolem, / a potom přijde klid
(č). –

- 241 *Osudu*, v. 18: srdce mé to neděsí. (I)] ať to srdce
pukne si; (č). –
- 243 *Beř vše*, v. 15–19: že ruka sahá... [až] ... klesá
mdlobou (I)] že ruka sáhá / po číši míru /
neztrpkle zlobou, / tmy do náručí / když klesáš
mdlobou (č). –
- 246 *Zprahlou cestou*, v. 18–19: a zrak náš vníká do
propasti hloubi / a s nebes hvězdnatých se taji
snoubí (I)] a zrak náš vzniká do propasti hlou-
bi / a s tajem nebes hvězdnatých se snoubí (č).

4 NOVÉ SELSKÉ PÍSNĚ

Roku 1909, dvě léta po obou dílech Sládkových
Spisů básnických, vydalo Ottovo nakladatelství
nový svazek jeho básní – *Dvě knihy veršů*. Obsahoval
sbírky *Nové selské písně* a *Lethe a jiné básně*.
V souboru autorových spisů vyšly obě až posmrtně
v *Básnickém díle J. V. Sládka*, pořádaném Albertem
Vyskočilem. Editor zařadil každou z obou sbírek do
jiného svazku své pětidílné edice: *Nové selské písně*
– bez titulu – spojil v jeden celek se *Selskými písně-
mi* a včlenil je do čtvrtého dílu *Domov* (Melantrich
1946); z původního počtu 50 básní otiskl zde pouze
43; další z cyklu *V dětském koutku* přesunul do
třetího svazku *Na prahu ráje* (Melantrich 1945).

Naše vydání je třetí.

Sbírku *Nové selské písně* uváděla dedikace *Starému
selskému rodu Kymlicků v Třenici u Zbirova připisuje
J. V. S. Z* padesáti básní, které sbírka obsahovala,

vyšlo 19 časopisecky. Data jejich zveřejnění v letech
1907–1909 dokládají, že tentokrát Sládek při sestavo-
vání svazku nehledal ve starších ročnících, ale že
komponoval sbírku z básní nových. S jejich tematic-
kým zaměřením souvisela i volba časopisů, v nichž
své verše tiskl. Kromě řady přetisků a překladů
vycházely básníkovy nové verše (některé při přípra-
vě sbírky ponechal stranou) ve dvou ročnících
obrázkového čtrnáctideníku *Rozkvět* (roč. 1, 1908:
Spravedlnost, Zelený prapor, Selská dívka, Kupředu!,
Druh; 2, 1909: *Výjezd, Jaro, Luhy, luhy zelené, Moje děti,*
Matce); nakladatelem listu bylo Tiskařské a vydava-
telské družstvo rolnické v Praze, zodpovědným
redaktorem Josef Holý a časopis se hlásil k Sládkovi
jako ke svému kmenovému autoru. Druhým listem,
který hojně přetiskoval verše ze Sládkových sbírek,
zejména ze *Selských písní a Českých znělek*, byl *Cep*,
agrární týdeník pro venkovský lid, z jehož prvního
ročníku 1907 přešel Sládek do knihy jedinou původ-
ní báseň *Za tři tisíce roků*; čtyři básně přinesla
Moravskoslezská revue (4, 1907–8: *Odkud – kam,*
Zrno, V hoři, Hvězdný večer), po jedné *Máj* (6, 1908:
Jdou ženci), *Zvon* (9, 1909: *Pasačka*), *Osvěta* (39, 1909:
Píseň o staré peci) a *Venkov* (4, 1909: *Mladé krvi*).

Srovnáním časopiseckého a knižního znění jsme
v těchto básních zjistili jen několik drobných odchylek.
Týkaly se úpravy tří titulů (*Odkud, kam* m. *Odkud
– kam, Ženci* m. *Jdou ženci...*, *Spravedlnost* m. *Spravedli-
vost* a vyškrtnutí datace za básněmi *Luhy, luhy zelené*
(15. 4. 1908), *Jaro* a *Moje děti* (27. 12. 1908); do struk-
tury dvou čísel zasáhl Sládek jednak rozšířením
básně *Odkud, kam* o třetí strofu, jednak eliminací
osmí strofy básně *Píseň o staré peci*. Nevelký počet
změn (jednoslovné, zřídka širší slovní náhrady,
interpunkce) souvisí s krátkým časovým intervalem
mezi časopiseckým a knižním otiskem básní.

Tematickému okruhu básní odpovídá i Sládkův slovník, čerpající především ze zdrojů venkovské mluvy. Proto se zde setkáváme s lidovými názvy běžného domácího pečiva (*točánky, hnětenky, podplamenky, roháče, zatočenky*), s názvy různých rostlin a plodů (*kohoutky, žluťáky, kukačky, chrástky, metlice, trávnice*), hospodářských nástrojů a domácích zařízení (státi u *kleče, řebřiny, žentour, nístěj* aj.); někdy Sládek vyměnil nezvyklé slovo za běžnější, např. *brouzdati se* (1) m. *rousati se* (č), jindy naopak vrátil výraz zastaralejší – *podbám si na krásu* (1) m. *dbám si též na krásu* (č). Rozkolísanost těchto úprav je nápadná zejména v případech, kde Sládek např. neváhal ponechat jindy rušený jmenný tvar přidavného jména, pokud byl v souladu s následujícím rýmem (např. v básni *Luhy, luhy zelené*, v. 5: *Jak to slunce spanily / ráno jste mi sořily*).

Z vývojových proměn textu:

- 269 *Výjezd*, v. 8: pestré stuhý v nich a klasy (1) | pestré stuhý pod ocasy (č). –
- 283 *Jaro*, v. 14–15: padá ze mne všechna tíž, / a nač se jenom podívám, (1) | padá se mnou všechna tíž, / a než se jednou podívám – (č). –
- 296 *Matce*, v. 26–27: a beze slov / se vzchopila po každé ráně (1) | a beze slov / se schoulila po každé ráně (č). –
- 301 *Spravedlnost*, v. 3: přec i jak se trudem šine (1) | přec jen tak přes psoty jiné (č). –
- 315 *Píseň o staré peci*, za v. 28 *eliminováno*: Když v pec chaloupky perníkové / zlou bábu děti vsadily, / my strachy v žďary plamenové / jsme mrkli, tam snad hoří-li. – (č).

5 LETHE A JINÉ BÁSNĚ

Sládkovy *Nové selské písně a Lethe a jiné básně*, spojené titulem *Dvě knihy veršů* do jednoho svazku, vyšly u Otty roku 1909, už mimo autorovy *Spisy básnické* (1907), které představovaly celou jeho dosavadní veršovanou tvorbu. Do souboru Sládkových spisů začlenil obě sbírky teprve Albert Vyskočil v edici *Básnické dílo J. V. Sládka*. Zrušil původní společný titul knihy a každý z obou celků uplatnil odděleně a v redukované podobě v různých svazcích své edice. Z původních 51 čísel reprezentovalo sbírku *Lethe a jiné básně* ve Vyskočilově pojetí 30 titulů, které s názvem *Lethe* 1908 vyšly v obou vydáních *Písně života* (1941, 1945); ostatních 21 básní se stalo součástí dalších svazků této edice (*Svému číškovi, Ó sudice, Podvečer, Život, Za Svatoplukem Čechem, Psaní, Na bouranici, Sen, Před bitvou, Na pochodu, Srdece, Laň, Balada, Stará balada, Všední balada, Po dušičkách, V metelici, Horník, Kam jít, Anděl a Labutě*).

Naše vydání je čtvrté.

Sbírka *Lethe a jiné básně*, s věnováním *Drahé památce svého otce, 1816–1908* a s mottem z Tennysona obsahovala 51 čísel, z nichž 25 uveřejnil básník v časopisech *Zvon* (roč. 8, 1908: *Na bouranici, Podvečer, Svému číškovi, Ó sudice*; 9, 1909: *Balada, V ranním slunci, Hrdličko moje, Laň, Na pochodu, Všední balada, Radost, V metelici, Anděl*; 10, 1910: *V samotě, Náspěv*), *Zlatá Praha* (25, 1908: *Za Svatoplukem Čechem*; 26, 1909: *Stará balada*), *Máj* (6, 1908: *Horník*; 7, 1909: *Kam jít, Lethe, Labutě, Večer, Život a smrt*), *Rozkvět* (1, 1908: *Před bitvou*) a *Květy* (31, 1909: *Útočiště*).

Při převodu do knihy Sládek lehce pozměnil titul básně *V ranním slunci* (m. *Ranní slunce*), u níž, právě tak jako u *Anděla a Labutí*, doplnil dedikaci a na závěr básně *Za Svatoplukem Čechem* dataci; báseň *Na pochodu*

rozšířil o novou dvacátou první strofu (*Že po tisících bije nás šmahem...*) a přepracoval celou poslední strofu básně *Horník*. Z provedených změn převažují úpravy interpunkční, které přesněji odpovídají významové stránce básně. V jednom případě (*Lethe*) obměnil Sládek strofické členění sonetu: klasickou formu dvou čtyřveršových a dvou trojveršových strof uspořádal do jedné osmiveršové a jedné šestiveršové.

Vývojové proměny textu:

- 364 *Na pochodu, eliminován* úvod motta: Válka, válka! Zprávy diplomatické r. 1908 (č); v. 9–12: Kain starý velí... [až] ... zítra (1) | Kain starý velí, zaň slepec nyní / bodne kam bodne v bratrská nitra, / do jeho prsou v slepotě jiní / bodnou kam bodnou dnes nebo zítra (č); v. 15–16: o korunu / se dělí s králi drsná dlaň kata (1) | nad korunu / přišera roste, drsná skrář kata (č). –
- 383 *Horník*, v. 36–38: A nikdo neví ani dnes, / zdali to úsměv nebo žal / je na té tváři, z níž jde děs (1) | A neví nikdo ani dnes, / zda je to smích, neb je to žal, / co na té tváři, z níž jde děs, / dodneška vidá celá ves (č).

Zvláštní emendace jsme provedli na těchto stránkách (r – rukopis, přejato z edice R. Skřečka, č – časopis, 1... – 1. ... vydání, ed. – editor, S – Sládek):

- 45, 15: počká si až do jeseně m. počká s ní... (podle č);
123, 2: zdaž viděl... kostlivce m. zdaž viděl... kostlivec (podle 1, č);
126, 26–27: a jak On se k lidem chýlí, / když jej lidé opustili m. ... chýlí, / když je lidé... (ed.);
127, 28–29: zřela, jak se k lidem chýlí, / když jej lidé opustili m. ... chýlí, / když je lidé... (ed.);
242, 5: Včera nebo dnes m. Zítra nebo dnes (podle č);

- 251, titul: Tys dechnul na prach země m. ... na prach (ed.);
274, titul: Odkud – kam m. Odkud, kam (podle č.);
297, 7: pevně, čistě m. ... pevně, jistě (podle č);
305, 23: kde vás udupali m. kdo... (S);
322, 12: stopy od vás k nám ni hlesu m. sledu... (podle S);
334, 6: a zas jenom s lidmi m. ... jenom lidmi (podle S);
341, 8: polož v dlaň! m. ... v dlaň. (podle r);
361, 11–12: A žeť už nejsme lidé? / Však chtěli jste mít zvěř! m. a žeť už nejsme lidé! / však... zvěř. (podle r);
362, 8: mrtev neb vrahem m. ... nebo... (podle 2. 3. strofy);
376, 2: půlnoční doba: m. ... doba; (podle S).

M. CH.

Srovnání a kritické posouzení pramenů – časopisecké otisky, první, druhé, ev. třetí knižní vydání – podává přehledný obraz geneze Sládkových sbírek i proměn textu, jimiž prošel. (Popsali jsme je v poznámkách k jednotlivým knihám.) Sledování těchto vývojových změn v jazykových jevech umožňuje postihnout, do jaké míry výběr jazykových prostředků od vydání k vydání ovlivnil básníkův styl.

V časopiseckých otiscích básní i v prvních knižních vydáních (zejména obou raných sbírek) je básníkův jazyk nejednou emocionálně působivější: výběr slov (archaismy, poetismy, slova neobvyklá, nářeční nebo hovorová) je podporován někdy i násilně konstruovaným slovosledem a také nezvyklou interpunkcí; vysoká frekvence dvojteček, pomlk, zdvojených vykřičníků a otazníků, často pointujících verš nebo strofu, posiluje citovou naléhavost výpovědi. V pozdějších verzích však změna slovníku oprostěného od expresivního tlaku, rozpletení komplikované větné stavby a zjednodušená interpunkce (nápadné omezení vykřičníků, převaha teček, čárek, středníků) naznačují citové zklidnění ve prospěch plynulosti verše, třebaže někdy na úkor jeho působivosti.

Organizace Spisů básnických byla pro Sládka příležitostí, aby dal svým sbírkám dosud vydávaným samostatně definitivní tvar: jednotlivé knihy básní kompozičně dotvářel, zasahoval i do podoby básní. Je však otázkou, nakolik pečlivá příprava rukopisu pro tisk a provedení korektur byly skutečně v jeho rukou.

Na rozdíl od spolehlivosti časopiseckých otisků (především v Lumíru, který Sládek redigoval), ale

také prvních knižních vydání obsahuje text edice Spisů nemálo formálních chyb. Většinou jde o běžná přehlédnutí, jako je neúplná interpunkce, rozkolísané kvantity a kvality, výpadek či dvojí opakování téhož verše; k závažným změnám došlo např. chybně užitou interpunkcí (záměnou interpunkčních znamének), nesprávným čtením předlohy nebo nepochopením textu, přičemž někdy bylo chybně znění přejato už z předcházejícího vydání. V některých případech bylo těžké posoudit, zda změna byla realizací autorova záměru, či zda šlo o nevykorigovanou chybu. Proto k místům, kde se text básně významově proměnil, hledáme oporu v předcházejících zněních a svůj zásah uvádíme v emendacích.

Při přípravě našeho vydání jsme vycházeli z hlavní zásady ediční praxe, tj. respektovali jsme autorův jazyk se všemi jeho osobitostmi a jazykovými zvláštnostmi, včetně jejich kolísání.

Ponecháváme tedy autorovy odchylky od spisovné normy, ev. kolísání, v **hláskových délkách** (*blyskavice, dveře-dvěře, chleb-chlěb, kývadlo, po leta-léta, papěrka, paž-páž, skřipot, steblo, svitání, šij; blabolící, círské slovo, neuprosný, spasný, vrátký, zavatý, zprahlý-zprahlý, zřídly-zřídly; čas miji, pohledl, pohledne-pohlédne, polibiti, poličkovati, práhnouti*) i v **hláskové kvalitě** (*paprslek-paprsk, ovruba; mhavý-mlhavý, zrosino, vyrčeno ad.*). V **tvorosloví** zůstávají nedotčeny neběžné, většinou už zastaralé pádové podoby jmen podstatných (*křídloma smetal zlatý prach, ramenoma pokrčí, nám titule se udílí, přijdou páni na komisi, na patronátu...si vydobil svou dnešní štací ad.*), u přídavných pak zejména tvary jmenné (*v měsícném linu, až [děti] cely unaví se, prsy matky hluboko tak vpadly, obraz z pudy tmavy*), u sloves tvary příčestí minulého s odsunutým koncovým -l (*nemoh, spad, zařek se*)

i s příponou *-nu-* (*vdechnul, zmlknul*), zasahující už do sféry hovorového jazyka.

V časopiseckých otiscích Sládkových básní se s **hovorovými tvary** setkáváme často; autor je však v dalších vydáních opravoval (např. *zítra, zítřek, výš* m. *zejtra, zejtrěk, vejš*) a ve Spisech už ponechal jen některé slovesné tvary 3. os. plurálu (*spějí, nechtí žítí* apod.) a jistě záměrně, a až na několik výjimek vždy ve spojení s dětským světem, vazby byl přikryt *peřinkama, s Bohem spi a s andělema, ledovýma zraky dříná, leží mezi květinama, s dvanácti hvězdičkama, s mládenci a družičkama*, výjimečně také jako ústupek rýmu (*bys nebyla tu sama – je prázdnó mezi náma*).

Početný blok Sládkovy slovní zásoby tvoří slova, tvary i vazby zastaralé nebo zastarávající, nejčastěji přijímané z venkovské mluvy. (Podrobněji jsme se o nich zmínili v souvislosti s autorovou sbírkou Na prahu ráje ve svazku Básně I, 436.) Tematicky se sdružují kolem chudého chalupnického hospodaření, přírody a dětských her (*čtvrťce – míra na obilí, lícha – úzký pruh pole, nevole – nevolnictví, páľko – políčko, sklíze; angreštít, podrost, přehoušel, růžák – druh jetele, srdečník, žluťák; červeným vejcem popovejší – pohazuje, kluci už se fantí – blázní, ve věrtochu pajmamíném*). V časopiseckých otiscích nacházíme více volnosti v užívání těchto nářečních výrazů; už v prvním knižním vydání Sládek řadu z nich opustil (*ptáci* m. *ptenci, úpal* m. *úpar* aj.), někdy ovšem naopak běžnější tvar nahradil zastaralejším (*v kobách* m. *v kobkách, moje ozim klíčí* m. *můj ozimek klíčí*).

Ve shodě s edičními zásadami se naše zásahy do Sládkova jazyka omezují především na **úpravu pravopisu** kodifikovanou Pravidly z r. 1993. Opravujeme tedy ojedinělé psaní *i-y* ve slovech *osika, sípati* m. *osyka, sýpati* i zdvojené hlásky (*saje, sedla všechna krev,*

srdce s sebou běže m. *ssaje, ssedla...*, *srdce ssebou...*, ale také *neviňata* m. *nevinňata*).

Podle Pravidel opravujeme původní psaní **předložek a předpon** *s, z*, a to i ve vokalizované podobě *se, ze* (*ze břehu, z vršků, ze strany; strnulý; stměti se, stopiti; zklamání, zkrěhlý, zhasnout; zevední, zežloutlý, zestárnout, zešedivět, zešlet*, m. *se břehu, s vršků, se strany; ztrnulý; ztměti se, ztopiti; sklamání, skřehlý, shasnout; sevední, sežloutlý sestárnout, sešedivět, sešilet*), a předpony *uz* (*vzbuzený, vzkvete, vzplanul* m. *zbuzený, zkvete, zplanul*); s přihlédnutím k předcházejícím zněním odstraňujeme nevyslovené hlásky a opravujeme rozkolísané *stkvíti-skvítí, zavzníti-zazníti* na druhou podobu, ve slově *ctnost* naopak nevyslovené *-t-* doplňujeme. Normalizujeme i dobové zakončení feminin typu *pout, snět, pěst, smřf, vlast* na *pouf, sněť, pěst, smrt, vlast*.

Do pravopisu **spřežek a spřežkových výrazů** zasahujeme v souladu se současnou pravopisnou normou; píšeme tedy dohromady slova *baže, dodnes, káže, kdožpak, naprázdno, navečer, navždy, popaměti, potichu, vjedno, vráz, zakrátko, zjara, zlehka, znesměla, zpovzdáli, zvenku* aj.

Pravidly se řídíme rovněž při psaní **slov odvozených od cizích jmen vlastních** (*donkichoti, v donkichotovském kroji* m. *Don Quijoti, v Don Quijotovském kroji*) a při úpravě slov přejatých, jako je *aréna, baldachýn, éter, girlandy, gladiátor, Indián, kariéra, konzistoř, krep, oceán, poezie, rezignace, sonáta, titán* m. *arena, baldachin, éther, guirlandy, gladiator, Indian, kariéra, konsistoř, crépe, ocean, poesie, resigance, sonata, titan*.

Respektujeme autorův způsob psaní **počátečních velkých písmen** v obecných slovech a vazbách užitých v symbolickém významu (*Čas, Moudrost, Pěvec, Smrt, Sudička*), eventuálně je v obdobně užitých případech zavádíme; stejně tak zacházíme s majusku-

lemi v zájmenech osobních a přivlastňovacích, pokud jsou výrazem zvláštní úcty (*Ty, On, Tvůj, od Něho*), i když jejich užití např. v básních dedikovaných literárním přátelům není vždy pravidlem; pouze ojediněle *k Sobě* měníme na *k sobě*. Naopak ve slovech *Bábel* či *Fortuna*, užitých v přeneseném významu, zavádíme písmeno malé (*bábel, fortuna*). V psaní *bůh-Bůh* v křesťanském náboženském smyslu můžeme u Sládka sledovat jistý vývoj; zatímco v časopiseckých a prvních knižních zněních užívá básník výhradně malého písmene, a to i ve slově *spasitel*, ve Spisech je důsledně uplatněno velké; přídavné jméno *boží* zůstává s malým písmenem. V naší edici řídíme znění ve Spisech. Velké písmeno na začátku strofy rušíme v případech, kdy poslední verš strofy předcházející je zakončen čárkou nebo středníkem; tento způsob Sládkovy grafiky připisujeme formální dobové zálibě v jisté zdobnosti, kterou nacházíme i u jiných autorů (např. u Vrchlického).

V prvních vydáních sbírek se setkáváme s častým užitím **apostrofu** i v případech, kdy nezvyklý tvar působí neobratně nebo může znesnadnit pochopení textu (*k poutám's veden, slzu's měla v oku*); Sládek tento jev při přípravě Spisů v nejnápadnějších případech sám korigoval, v ostatních, kde apostrof ponechal, např. u přičestí minulého (*nes', sáh', spad'*) nebo u slov s příklonným *s* (*ty's, dobře's udělal, odešel's, prodal's*) jej rušíme.

Do složitě, často víceznačné, různorodé a expresivní Sládkovy interpunkce, zároveň však podléhající formálním náležitostem verše, jsme v nutných případech zasáhli věcně či normativně, pokud možno s oporou v předchozích vydáních.

Zkratky křestních jmen v dedikacích rozepisujeme. Ověřili jsme a případně upravili také psaní

cizích jmen vlastních, a to osobních (*Macdonald m. Mac. Donald*) i zeměpisných (*Susquehanna m. Susquehana, Kaledonie m. Caledonie*); ojedinělé řecké slovo *théka* ponecháváme v autorově transkripci.

Výtisk Sládkových *Dvou knih veršů*, uložený v knihovně Národního muzea pod signaturou 65 f 431, obsahuje několik záznamů různého charakteru, vepsaných básníkovou rukou.

Kromě věnování *Své drahé Marii, která vše, co tu psáno, prožila se mnou. Zbirov 14. srpna 1909* a závěrečné poznámky *Dotištěno koncem července 1909* je pro naši edici důležité zjištění několika drobných změn, které Sládek dodatečně vyznačil v textu svých básní; tyto úpravy jsme přijali a v emendacích jsme je označili šifrou S. Většinu těchto změn zaznamenal také Rudolf Skřeček ve své sládkovské edici Sluncem a stínem a jiné básně (Praha 1972).

Pro genezi obou sbírek, *Nové selské písně* a *Lethe* a jiné básně, je pak významná jednak datace jednotlivých básní, kterou autor do tohoto exempláře doplnil (označuje zřejmě datum jejich vzniku), a jednak autorovo uvedení osmi dalších titulů básní, vepsaných na patriční místa v textu i v obsahu, které patrně hodlal do knihy začlenit v následujícím vydání. Jsou to tituly *Rozsévač, Spolu, Kvítí, Večer přede žněmi, Ptačí písnička, Pod strání, Píseň o peci* (jde nepochybně o Píseň o staré peci, v obsahu škrtnutou a s pozměněným titulem zařazenou na jiné místo) a *List z kroniky*.

M. CH.

V zimním slunci (1897)

Str.

- 8: *Drahé památce mé matky* — Antonie Sládková, rozená Mizerová (1829–1893);
- 12: *dlaň Lazarova* – bibl. jméno muže vzkříšeného Ježíšem, obecně: chudý, nemocný ubožák;
- 16: z *Hesperidek zahrady* – Hesperidky, v řecké mytologii nymfy, dcery bohyně Noci;
- 22: *K sonetu Mathildy Blindové* – (1841–1896), anglická spisovatelka, básnířka, autorka několika velkých poem: Sládkův překlad jejího sonetu *O Štědrý večer ve Spisech básnických II, odd. Z cizích luhů* (dále SB II, str. 414);
- 23: *Deo lucis* – „bohu světla“; *Ahriman* – princip zla ve vesmíru, satan v zoroastrianismu, náb. Parsů, protichůdných Ahura Mazdovi (*Ormuzdovi*, u Sládka *Ormuzovi*);
- 31: *Josefu Mockrovi* – český architekt (1835–1919), navrhl mj. dostavbu chrámu sv. Víta na pražském hradě;
- 41: *Svému otci* – Petr Sládek (1816–1908);
- 60: *K sonetu Christiny Rossettiové* – (1830–1894), angl. básnířka, užívala s oblibou znělky. Sládkovu *Píseň* srovnává s básní *Song Ch. Rossettiové* a se Sládkovým překladem této básně (SB II, str. 477) Ivo Lišutín ve stati „Čihař smrt“ v básnickém díle Josefa Václava Sládka (1946);
- 68: *A nos amours* – Našim láskám; *Václavu hraběti z Kounic* – JUDr. Václav hrabě Kounic (1848–1913), český politik a mecenáš, Sládkův blízký přítel už od studentských let; *Oh, l'âge d'amour!* – Ó čase lásky!; *Ce songe d'amour!* – Ten lásky sen!;
- 83: *V srpnu 1891* – zemřel Jan Neruda (1834–1891);
- 84: *Anima pia* – Zbožná duše; *Marii Červinkové-Riegrové* – dcera F. L. Riegra (1854–1895), napsala některá libreta skladateli A. Dvořákovi (Dimitrij, Jakobín);
- 87: *Ohlas k Žalmu života* – svůj překlad básně *Žalm života* od amerického básníka Henryho Wadswortha Longfellowa (1807–1882) zařadil Sládek do SB II, str. 464; *Tell me not...* – Nelkej mi, že prázdné zdání / život jest a snu jen let;
- 93: *Paní Miladě Ottové* – manželka významného českého nakladatele Jana Otty (1841–1916), vydavatele Sládkova díla; *Ganga* – řeka v Přední Indii, posvátná řeka Indů; *brahmín* – příslušník indické kněžské kasty; *Šiva* – vedle Višnu nejvýznamnější bůh hinduismu, bůh askeze, též symbol sexuální a plodivé energie. Jako bůh zániku a smrti (Šiva Ničitel) je zařazen spolu s Brahmou Stvořitelem a Višnem Udržovatelem do synkretické trojice nejvyšších božstev; *Mája* – Buddhova matka, ind. bohyně lásky, ve východní náboženské filozofii vládne světa;
- 109: *Karlu V. Raisovi* – (1859–1926), český spisovatel, prozaik zaměřený k venkovskému prostředí, přispíval do Sládkova Lumíra;
- 122: *R. E. Jamotovi* – pseudonym lékaře a spisovatele, Sládkova přítele Josefa Thomayera (viz vysvětlivky k 1. svazku Básní).

Za soumraku (1907)

- 158: *Panu Josefu Hlávkovovi* – český architekt a mecenáš (1831–1908);
- 172: *F. X. Dvořákovi* – (1858–1939), český katolický básník ze školy Vrchlického; *Meditace* – název Dvořákovy básnické sbírky z roku 1896;

- 174: *Za Karlem Jonášem* – (1840–1896), českoamerický novinář;
 200: *K básni Christiny Rossettiové* – viz vysvětlivku ke str. 60;
 212: *K stoletým jeho narozeninám* – František Palacký (1798–1876), český spisovatel, vědec a politik, autor *Dějin národu českého v Čechách a v Moravě*;
 232: *Dr. Karlu Mattušovi* – JUDr. Karel Mattuš (1836–1919), český politik a národohospodář, sokolský pracovník;
 234: *Slečně Marii Bendlové* – zřejmě dceři hudebního skladatele Karla Bendla (1838–1897), který mj. zhudebnil Sládkovy Skřivánčí písně.

Nové selské písně (1909)

- 254: *Starému selskému rodu Kymličků v Třenici u Zbirova* – básníkův děd Petr Sládek, zedník, si vzal za ženu Veroniku rozenou Kymličkovou; *Třenice* – rodná vesnice Sládkova otce i selské rodiny Kymličkovy;
 262: *Jak šla žitem Jenny malá* – Sládkův překlad básně skotského básníka Roberta Burnse (1759–1796). Výbor z jeho Písní a balad vydal Sládek v roce 1892, nově vyšlo v Praze 1959.

Lethe a jiné básně (1909)

- 318: *Drahé památce svého otce* – viz vysvětlivku ke str. 41; *Lethe* – v řecké mytologii podsvětní řeka zapomnění; *I hope...* – Doufám, že uzřím tvář v tvář svého lodivoda, až překročím hranici, citát z A. Tennysona (1809–1892), jehož Sládek též překládal (SB II, str. 494–516);
 331: *De profundis* – Z hlubokosti;
 335: *Své ženě* – Marie rozená Veselá (1856–1936), druhá žena J. V. Sládka;

- 354: *Za Svatoplukem Čechem* – (1846–1908), význačný básník politické lyriky, autor alegorických poem a historických eposů, prozaik. Své rané verše publikoval podobně jako J. V. Sládek v almanachu Ruch 1868;
 365: *Baal* – v modloslužebném kultu západních Semitů bůh hromu, úrodnosti, polí a stád; *Góg* – podle starozákonního proroka Ezechiela kníže země Magóg, který na konci světa podnikne v čele národů severu poslední útok na Svatou zemi a Jeruzalém; *Moloch* – v mytologii některých semitských národů bůh zhoubného slunečního vedra, ohně a války, jehož modle byly přinášeny lidské oběti; *surma* – starý hudební dechový nástroj, druh trouby; *Josafat* – podle starozákonního proroka Jóéla údolí, v němž Bůh bude soudit pohanské národy za to, čeho se dopustily na Izraeli;
 370: *Marii Jesenské* – (1867–1944), učitelka, překladatelka z anglické literatury, žena ak. malíře Viktora Foerstra;
 381: *Moaning...* – Kvílí..., začátek Tennysonovy básně Rizpa v Sládkově překladu (SB II, str. 516);
 387: *Angele Fragnerové* – Angelika roz. Jahnová (1869–1929), žena malostranského lékárníka dr. Karla Fragnera;
 388: *Emilii* – Sládkova první žena E. Nedvídková (1852–1874).

M. J. a M. CH.